

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hüseyin BİRCAN

DOĞU SİYASETNAME GELENEĞİNDE İDEAL HÜKÜMDAR DÜŞÜNCESİ
'YÖNETENLERİN YÖNETİMİ' ÖRNEĞİ

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hüseyin BİRCAN

DOĞU SİYASETNAME GELENEĞİNDE İDEAL HÜKÜMDAR DÜŞÜNCESİ
'YÖNETENLERİN YÖNETİMİ' ÖRNEĞİ

Danışman

Dr. Öğr.Üyesi Kadriye OKUDAN DERNEK

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Hüseyin Bircan'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr.Öğr.Ü. Ferihan YILDIRIM POLAT (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr.Öğr.Ü. Kadriye OKUDAN DERNEK (İmza)

Üye : Dr.Öğr.Ü. Vehbi Alpay GÜNAY (İmza)

Tez Başlığı:	DOĞU SİYASETNAME GELENEĞİNDE İDEAL HÜKÜMDAR DÜŞÜNCESİ 'YÖNETENLERİN YÖNETİMİ' ÖRNEĞİ
--------------	--

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 28/06/2019

Mezuniyet Tarihi : 25/07/2019

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Doğu Siyasetname Geleneğinde İdeal Hükümdar Düşüncesi ‘Yönetenlerin Yönetimi’ Örneği” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Hüseyin BİRCAN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Hüseyin BİRCAN
Öğrenci Numarası	20155218001
Enstitü Ana Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans ( ) Doktora ( ) Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr.Öğr.Üyesi Kadriye OKUDAN DERNEK
Tez Başlığı	Doğu Siyasetname Geleneğinde İdeal Hükümdar Düşüncesi 'Yönetenlerin Yönetimi' Örneği
Turnitin Ödev Numarası	1152323508

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 69 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 16/07/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 3

alıntılar dahil % 11 'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

16/07/2019

(imzası)
Dr.Öğr.Üyesi Kadriye OKUDAN
DERNEK

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
SUMMARY.....	iv
GİRİŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM SİYASETNAMELER

1.1. Siyasetname Geleneğinin Ortaya Çıkışı	4
1.2. Doğu Siyasetnamelerinin Kaynakları.....	7
1.2.1. Yunan Kaynakları.....	7
1.2.2. Arap Kaynakları	8
1.2.3. Fars Kaynakları	11
1.2.4. Hint Kaynakları	14

İKİNCİ BÖLÜM YÖNETENLERİN YÖNETİMİ

2.1. Siyasetnamelerin Genel Yapısı	16
2.2. Bir Siyasetname Yazarı: Ebu Necib Şeyzeri.....	18
2.2.1. Yaşadığı Döneme Genel Bakış.....	18
2.2.2. Hayatı ve Eserleri	21
2.3. Bir Siyasetname: Yönetenlerin Yönetimi	23
2.3.1. Halk, Bürokrasi, Toplumsal Düzen	24
2.3.2. Ordu ve Savaş Stratejileri	29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM İDEAL HÜKÜMDAR

3.1. Siyasetname Geleneğinde İdeal Hükümdar Algısına Genel Bakış	33
3.2. Ebu Necib Şeyzeri'nin İdeal Hükümdarı.....	37
3.2.1. İyi Hükümdar Kimdir?.....	37
3.2.2. Kötü Hükümdar Kimdir?	41
3.3. Niccolo Machiavelli'nin Prens'i	44
3.4. "İdeal Hükümdar" Bağlamında Prens ve Yönetenlerin Yönetimi Eserlerinin Karşılaştırması	46
3.5. Prens'e Karşı Tanrı'nın Yeryüzündeki Gölgesi.....	47

SONUÇ	54
KAYNAKÇA	56
Ö Z G E Ç M İ Ş	60

ÖZET

Sözlük anlamı günümüze kadar birçok kez değişen siyaset kelimesi günümüzde daha çok kamusal düzenin sağlanması ve devlet işlerinin yürütülmesine dair faaliyetleri düzenleyen bir bilim anlamında kullanılmaktadır. Yönetime dair düşüncelerin ilk ortaya çıktığı dönemden günümüze bu faaliyetlerin düzenlenmesi için ilim insanlarının yöneticilere yazdığı tavsiye niteliğindeki eserler doğu toplumlarında siyasetname, batı toplumlarında ise hükümdara ayna (mirror to princes) olarak isimlendirilmiştir. Özellikle doğu toplumlarında siyasetnameler yazarların yoğun olarak kullandığı dini referanslar nedeniyle ahlaki eserler olarak değerlendirilmiştir. Haçlı Seferleri döneminde yaşamış ve ilmi faaliyetler bulunmuş Ebu Necib Şeyzeri klasik İslam siyasetname geleneğinin nitelikli bir örneği olan Yönetenlerin Yönetimi eserini yazmıştır. Yönetim ve savaş stratejileri üzerine ahlaki nasihatler içeren eser Selahaddin Eyyubi'ye sunulmuştur. Türkçe'ye çevrilmesi 18.yüzyılı bulan eser hakkında yapılan çalışmaların azlığı araştırmada itici faktör olmuştur. İtalyan Niccolo Machiavelli de Şeyzeri gibi ideal yöneticiye ve yönetime dair düşüncelerini Prens eserinde anlatmıştır. İki farklı kültür ve coğrafyanın ürünü olan bu eserler özellikle ideal yönetici tarifleri bağlamında tarihsel bir bakış açısıyla karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Siyasetname, Yönetenlerin Yönetimi, Şeyzeri, Prens

SUMMARY

IDEA OF THE 'IDEAL RULER' IN THE TRADITION OF EASTERN POLITICS 'NEHCU'S SULUK FI SIYASETI'L MULUK' EXAMPLE

The word "politics" is used today as a science which regulates activities for the provision of public order and the conduct of state affairs. Since it first appeared thoughts about management, scholars have written advice books for the administration of these activities. These books are called "siyasetnama" in the eastern societies and in the western societies it is called "mirror to princes". Especially in eastern societies, these political texts are considered as moral works due to the religious references that the authors used intensively. al-Sayzari lived in the period of the Crusaders and engaged in scientific activities. He wrote Nehcu's Süluk fi Siyaseti'l Müluk (The Administration of the Executives), a qualified example of the classical Islamic policymaking tradition. His work, which includes moral advice on management and war strategies, was presented to Saladin Eyyubi. There are very few studies on this book, which translated in 18th century into Turkish. Italian thinker Niccolo Machiavelli, like al-Sayzari, described his ideas for the ideal ruler in his book named Prince. These works, which are the products of two different cultures and geographies, have been examined with a historical perspective in the context of ideal manager definitions.

Keywords: Politics, Mirror to Princes, al-Sayzari, Il Principe

GİRİŞ

Devlet kavramı insanlığın başlangıcından bu yana toplumsal yaşamda önemli bir yer tutmuştur. Tarihe bakıldığında doğaları gereği bireylerin hep bir topluluk içerisinde yaşama arzusunda olduğunu söylemek mümkündür. Bireylerin bu arzuyla birlikte toplulaşma (klanlaşma, kabileleşme, aşiretleşme) sürecinin zamanla hukuki bir boyut kazanması toplumdaki en büyük siyasi kurum olan devletleri ortaya çıkarmıştır (Çüçen, 2000: 317). Gerek Platon ve Aristo gibi Grek filozoflarına gerek İbn-i Haldun ve Farabi gibi Doğu filozoflarına gerekse Locke ve Hobbes gibi Avrupa filozoflarına bakıldığında her birinin eserlerinde devletin önemi, bireyin devlet içinde anlam kazanması durumu işlenmiştir.

Devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte hükmetme dinamikleri ve hükümdar-halk arasındaki ilişkiler tartışılmaya başlanmıştır. Yöneticilerin hükmettikleri coğrafyalarda güvenliğin ve adaletin ideal anlamda sağlanması için ilk devletlerden bugüne kadar dönemin bilginleri/aydınları/ilim insanları tarafından bir öğüt/nasihat mekanizması süregelmiştir. Yöneticilere genellikle armağan edilen bu eserler “siyasetname” türü içerisinde değerlendirilmiştir. Yöneticilere yazılan siyasetnamelerin yanı sıra yöneticilerin de şehzadelerine ya da halka yazdığı tavsiyenemeler/siyasetnameler mevcuttur (Gündüzöz, 2007:35). Fakat genel anlamıyla siyasetname; yöneticilere, meliklere, hükümdarlara yazıldığı şekliyle bir nasihat kitabı olarak kabul edilmiştir. Bu nasihat kitapları siyasetin doğası gereği olanın değil olması gereken düzenin ne olduğuna işaret etmişlerdir.

Doğu toplumlarında siyasetname geleneği büyük bir oranda klasik İslam düşüncesiyle temas halinde olmuştur. Bu siyasetnamelerde genel olarak dini ve kanuni yetkilere sahip olan liderlerde bulunması gereken vasıflar, saltanatın esasları ve ideal yönetim konusunda kutsal kitap Kuran-ı Kerim referanslı tavsiyeler verilmiştir. Batı toplumlarında ortaya çıkan siyasetnamelerde ise ideal bir Hristiyan prens figürünün ön plana çıkarıldığını ve bu prens figürüne Hristiyanlık dininin gereklerinin nasihat edildiğini görmek mümkündür. Gerek Doğu toplumlarından gerek Batı toplumlarından tarihte yazılmış birçok siyasetnameye referans veren bu çalışmada öncelikli amaç Doğu toplumlarında siyasetname geleneğinin ve “Yönetenlerin Yönetimi” isimli siyasetnamedeki ideal yönetici tasvirinin incelenmesidir.

İkincil olarak ise bu eseri Niccolo Machiavelli tarafından yazılan Prens eserindeki ideal yönetici tasviriyle karşılaştırarak iki dünya medeniyeti arasındaki farklılıkların ve benzerliklerin tespiti amaçlanmıştır. Dünya siyasetnamelerindeki ideal yönetici tasvirleri üzerine akademik olarak yazılmış Türkçe eser sayısının az olmasının yanısıra, bu çalışmada

spesifik olarak incelenmiş olan Ebu Necib Şeyzeri ve eseri “Yönetenlerin Yönetimi” üzerine yapılan çalışmaların da az olmasının tespitiyle birlikte böyle bir inceleme amacı güdülmüştür.

Araştırmanın esasını oluşturan Nehcu's Süluk fi Siyaseti'l Müluk (Yönetenlerin Yönetimi) adlı eser Ebu Necib Şeyzeri tarafından 12. yüzyılda yazılmış ve İslam ülkelerinin Haçlı seferleri ile mücadele ettiği bir dönemde iktidarı tesis eden Selahaddin Eyyubi'ye sunulmuştur. Yirmi bölümden oluşan kitapta yazar daha çok Kuran'dan gösterilen referanslarla ideal yönetici ve toplum kimliği açıklamıştır. Ebu Necib Şeyzeri hakkında biyografi ve tarih kitaplarında detaylı bilgilere ulaşmanın zor olması ve hakkındaki kısıtlı bilgilerde yanlışların olması nedeniyle bu karışıklıkları aydınlatmak amaçlanmıştır.

Yönetenlerin Yönetimi (Nehcü's-Süluk fi Siyaseti'l-Müluk) isimli eserin Türkçe çevirisi konusunda bir dilemma mevcuttur. Eserin neredeyse bütün basımlarında yazarı Ebu Necib Sühreverdi olarak yer alırken 2013 yılında Büyüyen Ay Yayınları tarafından yapılan baskısında eserin yazarı Ebu Necib Şeyzeri şeklinde yer almıştır. Ensar Köse ve Hasan Karayiğit'in hazırladığı bu baskıda eserin sahibi olduğu iddia edilen Ebu Necib Şeyzeri'nin Suriye'nin Şeyzer şehrinde doğduğu bilgisi dışında verilen bütün bilgilerin Ebu Necib Sühreverdi hakkında günümüze kadar yazılan bilgilerle aynı olduğu görülmektedir (Köse, Karayiğit, 2010:3). Eserin Türkçe'ye çeviriliş sürecinin de birebir aynı verilerle anlatılması yapılan yanlış ortaya çıkarır niteliktedir; İlk tarihçi Naima tarafından kayda değer bulunan, Arapçadan dilimize Nahifi Mehmet Efendi tarafından kazandırılan eserin Selahaddin Eyyubi ve Sultan I. Abdulhamid'e takdim edildiği bilgisi birçok kaynakça kabul edilmiştir fakat yazar neredeyse kaynakların tamamında Ebu Necib Sühreverdi olarak yer almıştır (Arslantürk, 2005: 120). Bu karışıklığın çözümü için yapılan geniş çaplı literatür taraması neticesinde eserin Ebu Necib Sühreverdi'ye ait olduğu bilgisinin yanlış olduğu ve Ebu Necib Şeyzeri isimli yazara ait olduğu tespit edilmiştir. Eserin Arapça orijinalinin arşivlerden bulunması sağlanarak, gerçek sahibi Şeyzeri'nin kimliği saptanmıştır (Köse, Karayiğit, 2010:33).

Yönetenlerin Yönetimi eserinin Nahifi Mehmet Efendi tercümesinden sonra sadeleştirilmiş haliyle ilk yayınlandığı zaman eserin yazarı Ebu Necib Sühreverdi olarak gösterilmiştir (Algül: 1974:11). 1974 yılında Hüseyin Algül'ün editörlüğünde yapılan bu sadeleştirilmiş versiyon ne yazık ki bilgi yanlışlığı nedeniyle birçok araştırmada tutarsızlık ortaya çıkarmıştır. Veli Atmaca'nın 2000 yılında yazdığı makalesinde bu bilgi yanlışlığı düzeltilerek eserin sahibi Ebu Necib Şeyzeri olarak belirtilmiştir (Atmaca, 2000:560). Fakat daha sonra yapılan araştırmalarda bu bilgi yanlışlığı devam etmiştir (Türk: 2012:17).

Aktarımların günümüz bilimsel şartlarıyla yapılmadığı dönemlerde birçok eser ve yazarın birbirine karıştırılması sıkça rastlanan bir durumdur. Ebu Necib Sühreverdi ve Ebu

Necib Şeyzeri'nin isimlerinin karıştırılması yüksek ihtimalle her iki yazarın da Ebu Necib mahlasını kullanmalarından kaynaklanmıştır. Yine günümüzde yapılan literatür taramalarının da asıl amacı doğru ve bilimsel bilgiye ulaşmaktır. Araştırmanın tutarlılığı açısından iki eser de incelenmiş ve sonuca ulaşılmıştır.

Üç ana bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde siyasetnamelerin ortaya çıkışı ve genel yapıları ele alınmıştır. Siyasetnamelerin çeşitli dünya imparatorluklarında benzer tarihlerde ortaya çıkmalarına karşın çoğunlukla kültür ve inanç esaslı oldukları için ortaya çıktıkları coğrafyalara göre sınıflandırılmasında fayda görülmüştür. Siyasetnamelerin klasik kaynaklarına değinilen bölümde ise özellikle farklı kültürlerin siyasetnameleri ne şekilde incelediği ve birbirlerine ne şekilde katkılar sundukları incelenmiştir. Fars, Yunan, Arap ve Hint kaynaklarının incelendiği bölümde esas araştırmayı oluşturan “Yönetenlerin Yönetimi” eserinin ortaya çıkış sürecinin öncesinde ve sonrasındaki atmosferin yansıtılması amaçlanmıştır.

İkinci bölümde öncelikle siyasetnamelerin genel yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Ardından “Yönetenlerin Yönetimi” kitabı ve yazarı hakkındaki bilgilerin yanısıra “Halk, Bürokrasi ve Toplumsal Düzen” ve “Ordu ve Savaş Stratejileri” başlıkları altında eserin analizi yapılmıştır. Bu analizler yapılırken kitabın esas kaynak olarak kullanılmasının yanında kitap, yazar ve dönem hakkında sınırlı da olsa yazılan farklı eserlerden de yararlanılmıştır.

Üçüncü bölümün birinci kısmında dünya siyasetname geleneğinden örneklerle ideal hükümdar profilleri incelenmiştir. İkinci bölümde belirli başlıklar altında analiz edilen Yönetenlerin Yönetimi adlı eserin ideal yönetici profilinin ve karşılaştırma yapılan Prens isimli eserin bu bölümün ikinci kısmında daha bütünsel olarak değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Bölümün ‘Prens’e Karşı Tanrı’nın Yeryüzündeki Gölgesi’ başlıklı kısmında ise farklı yüzyıllarda yaşamış olsalar da doğu ve batı medeniyetlerinde resmedilen iki farklı ideal hükümdar ve yönetim şeklinin tespiti amacıyla Niccolo Macchiavelli’nin Prens isimli eseri ile Ebu Necib Şeyzeri’nin Yönetenlerin Yönetimi isimli eseri karşılaştırma yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM SİYASETNAMELER

1.1. Siyasetname Geleneğinin Ortaya Çıkışı

Siyaset kelimesi sosyal bilimlerin farklı alanlarında birbirinden farklı şekillerde telaffuz edilmiştir. Kelime kökeni itibarı ile “seyislik etmek” anlamına gelen bu ifadeye toplulukları yönetme, devlet işlerini yürütme sanatı, politika gibi anlamlar da eklenerek günümüzde de kullanılmaya devam edilmiştir. Kamus-ı Türki’de siyaset kelimesinden birkaç anlamıyla bahsedilmiştir, bunlar; hükümet işlerinin idaresi, cezai müeyyidelerin uygulanması, halkın işlerinin hükümet tarafından düzenlenmesi ve devletler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesidir (Sami, 2013: 754). İnsanlığın başlangıcından bu yana yöneten gruplar/sınıflar/hanedanlar olduğu kabul edilirse bu yöneticilere tavsiyeler veren kişilerin olma ihtimali de kaçınılmazdır. Bu kişiler kimi zaman vezirler, kimi zaman yazarlar, kimi zaman din adamları olsa da tavsiye niteliğinde yazdıkları bu eserlere genel olarak siyasetname denilmiştir.

Siyasetnameler, devlet yönetimiyle ilgili, devlet yöneticilerine siyaset sanatına dair bilgiler veren, onlara tavsiyelerde bulunan ve adil bir yönetim oluşturmalarını sağlamak amacıyla yazılan siyasi ve ahlaki eserlerdir (Belen, 2015:276). Siyasetnamelerin ortaya çıkışındaki itici faktör ise ilk ve orta çağlarda hükümdarlara ve soylarına atfedilen tanrısal niteliklerden dolayı zamanla halk ve yönetim arasında bir uçurum oluşmasıdır. Halkın kendisiyle iç içe yaşayan yöneticilerin döneminde mutlu olması, kendisinden uzak fil dişi kulelerde yaşayan yöneticilerin dönemlerinde mutsuz olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla halkların yöneticilerinden isteği her zaman “adalet” olmuştur. Halkların bu isteklerine kulak veren aydın sınıfı ise siyasetname türü eserlerle yöneticilere ahlaki ve siyasi uyarılarda bulunmuşlardır. Hükümdarlara yönelik tavsiyeler içeren eserlerin, İngilizce’de “Mirror to Princes” Almanca’da “Fürstenspiegel”, Latince’de “Specula Principum”, ve Türkçe’de de “Prenslere Ayna / Siyasetname” olarak isimlendirilen bir türe ait olduğu kabul edilmektedir (Uygur, 2011: 1).

Yapılan araştırmalar siyasetnamelerin ilk olarak 8. yüzyılda bugün Ortadoğu olarak adlandırılan bölgede ortaya çıktığını göstermektedir (Adalıoğlu, 2004:3). Bahsedilen dönemde Müslüman toplumlar Emevi Devleti marifetiyle fethettikleri yerlerdeki medreseleri de değerlendirerek Mezopotamya, Asur-Babil, Hint, Mısır, Fenike, Grek, Roma, İran ve Yunan medeniyetlerinin kültür miraslarına erişim sağlamışlardır. Demirci’nin aktarımına göre

Müslümanların Aristoteles'ten sonra ikinci öğretmen kabul ettikleri Türk- İslam filozofu Farabi (870 -950) fetihlerle birlikte elde edilen bu kültürel serveti şu şekilde özetlemiştir:

“Felsefe önce Kaldeiler arasında başladı. Onlardan Mısır halkına geçti, onlardan da Yunanlılara intikal etti; Süryanilere ve daha sonra da Araplara geçinceye kadar Yunanlılarda kaldı. Bu ilmin ifade ettiği her şey Yunan dilinde, sonra Süryanicede, nihayet Arapça'da ifade edilmiştir.” (Demirci, 2015:10).

Emevilerin ardından iktidar olan Abbasiler döneminde de yine bu faaliyetler hızlandırılmış ve kurumsallaştırılmıştır. Bağdat'ta kurulan Beytül Hikme (Hikmet Evi) bir tercüme bürosu olarak ortaya çıkmış olsa da Abbasi halifelerinin bilimsel ve kültürel aktarımlara verdikleri önem neticesinde dönemin en iyi ilim adamlarının kendilerini geliştirdiği bir akademiye dönüşmüştür. Yapılan araştırmalarda bazı batılı tarihçilerin Beytül Hikme'nin yalnızca bir saray kütüphanesi olduğunu iddia ettikleri, bazı Arap tarihçilerin ise bu kurumun bir yüksek üniversite niteliğinde olduğunu iddia ettikleri tespit edilmiştir (Gutas, 2003:64). Her ne kadar hakkında abartılı ve tartışmaya açık bilgiler bulunsa da Beytül Hikme aracılığıyla Platon çevirilerinin yanısıra Sanskritçe yazılmış olan, fabllar aracılığıyla iyi ve ahlaklı bir hükümdar modelleri çizen “Kelile ve Dimne” gibi eserlerin de Arapça'ya çevrildiği bilinmektedir. (Adaloğlu, 2004:5). Yapılan bu çeviriler nasihatname ve siyasetname kültürünü daha sistematik bir halde görünür kılmıştır.

12. yüzyılda Ebu Necib Şeyzeri tarafından yazılan Yönetenlerin Yönetimi eserinin öncüllerine bakıldığında zamanın yönetimlerine şekil vermiş eserleri görmek mümkündür, örneğin; Abdülhamid El- Katib'in 8. yüzyılda yazdığı Doğunun Hükümdarı isimli eser Emevi Sultanı Mervan'ın ağzından oğlu Abdullah'a yönetimin inceliklerini ve iyi hükümdarın niteliklerini anlatıp öğütler vermiştir (El-Katib: 2007:6). 10.yüzyılın sonlarında ise Ebu Mansur Es-Sealibi tarafından yazılan Adabu'l Muluk (Hükümdarlık Sanatı) isimli eser Türk hükümdar Memun Harizmşah'a sunulmuştur. Dokuz bölümden oluşan eserde Sealibi hükümdara övgülerde bulunarak ona yönetim sanatı hakkında nasihatlerde bulunmuştur, bu nasihatler Memun Harizmşah tarafından ilgiyle karşılanmıştır (Es-Sealibi, 1997:18).

Siyasetnamelerin genellikle bir yöneticiye atfedildiğini görmek mümkündür fakat bu konuda bazı istisnalar da vardır, örneğin; Maverdi'nin 11. yüzyılda yazdığı Nasihatul Müluk isimli eseri herhangi bir hükümdara ithaf edilip edilmediği tespit edilememiş olmasına rağmen devlet yönetimi ve iyi hükümdarın nitelikleri hakkında kapsamlı bir siyasetname olduğunu söylemek mümkündür (Türk, 2012:17). Yazar kurumlarıyla birlikte İslami bir yönetimin nasıl olacağına dair fikirlerini ve toplum ahlakının nasıl korunacağını on bölümden oluşan eserinde aktarmıştır.

Siyasetname geleneği her ne kadar Arap devletlerinin himayesinde ortaya çıkmış gibi görünse de Türk yazın tarihi açısından önemli bir yer teşkil eden Kutadgu Bilig isimli eser 11. yüzyılda Yusuf Has Hacıp tarafından Karahanlı Hükümdarı Tabgaç Buğra Han'a sunulmuştur. Alegorik nitelikteki ve beyitler halinde yazılmış bu eser doğruluk, saadet, kanaat ve akıl gibi erdemleri işleyerek hükümdara nasihatler vermiştir (Adalıoğlu, 2009:237). Nizamülmülk de Yusuf Has Hacıp ile aynı dönemde Siyasetname'sini yayımlayarak bu alandaki en kapsamlı eserlerden birini yazmıştır. Selçuklu Sultanı Melikşah'a atfedilen ve 51 bölümden oluşan eserde yazar devlet yönetimindeki aksaklıkların tespiti ve onarımı için izlenmesi gereken yolları nasihat etmiştir.

Ebu Necib Şeyzeri'nin yaşamış olduğu 12. yüzyıldan sonra yazılan eserlere bakıldığında Osmanlı İmparatorluğunda da siyasetname geleneğinin temsilci eserleri olarak değerlendirilen Koçi Bey Risalesi ve Koca Sekbanbaşı Risalesi gibi eserler görmek mümkündür. 17. yüzyılda yazılan Koçi Bey risalesinde devlet yönetimindeki bozulmalara işaret etmiştir ve bunu geçmişten olaylarla örneklendirmiştir, 1806 yılında şehzade IV. Mustafa'ya sunulan Koca Sekbanbaşı Risalesinde ise ağırlıklı olarak ordudaki reformlardan ve yazarın devlet yönetimine dair nasihatleri yer almıştır (Kurt: 2018:20).

Doğu'da kimi zaman hükümdarların prenslerine öğüt verdikleri, kimi zaman düşünürlerin ideal yönetime dair düşüncelerini yazıya döktükleri dönemlerde Avrupa'da da karşımıza belirli kısımlarıyla siyasetname türü içerisinde değerlendirilebilecek eserler çıkmaktadır. Avrupa için siyasetname (mirror to princes) kültürünün başlangıcına bakıldığında ilk dönem Roman-Grek eserler görülmektedir; Sokrates'in öğrencilerinden olduğu düşünülen Xenophon'un M.Ö. 4. yüzyılda yazdığı Cyrus'un Eğitimi isimli eser bu anlamda ilk eserlerden olduğu düşünülmektedir. Xenophon'un karakterize ettiği Cyrus isimli bir Pers kralı üzerinden ideal yönetime dair düşüncelerini aktarmıştır (O'Flannery, 2003: 50). Stoacı Filozof Seneca'nın yazdığı De Clementia (Merhamet Üzerine) isimli eser ise iyi ve kötü hükümdarı birbirinden ayırt etmek üzerinedir (Fears,1975: 487). M.Ö. 55 yılında yazılan eser dönemin Roman İmparatoru Nero'ya ithaf edilmiştir. Macaristan'ın hristiyanlaşmasında büyük role sahip olan Kralı St. Stephen 10. yüzyılda Türkçe'ye Öğütler olarak çevirilebilecek Admonitions isimli eserini yazmıştır. Eserinde St. Stephen oğluna iyi bir insan ve hükümdar olmanın dışında devlet yönetimi hakkında bilgiler vermiştir. Bu eserin daha sonra 20. yüzyılda yazılan Macar hukukunun alt yapısını oluşturduğu düşünülmektedir. (Veszpremy, 2001:80).

Avrupa'da 16. yüzyıla gelindiğinde ise İtalyan Niccolo Machiavelli Prens isimli kitabını Lorenzo De Medici'ye devleti yürütmedeki niteliklerinin artması, zaafiyetlerinin

farkına vararak onlardan kurtulması amacıyla ithaf etmiştir (Machiavelli, 2004:7). Genel olarak Müslüman devletlerin hakim oldukları coğrafyalarda Kur'an'ı esas alan siyasetnameler görülürken, Hristiyan devletlerin hakim oldukları bölgelerde İncil'den ya da Hint coğrafyasında Şivacı/Budist/Konfüçyanist öğretilerden faydalandığı görülmektedir. Bu da siyaset rehberi olarak kabul edilen bu ahlaki eserlerin istisnaları olmakla birlikte genel anlamda dinlerden ve öğretilerden faydalandıklarını göstermektedir. Bu durumunun doğu ve batı siyasetnamelerinde nasıl etkiler yarattığını tespit etmek için araştırmanın üçüncü bölümünde Machiavelli'nin Prens eseri ile Şeyzeri'nin Yönetenlerin Yönetimi eseri karşılıklı olarak incelenmiştir.

1.2. Doğu Siyasetnamelerinin Kaynakları

Doğu'da yazılan siyasetname sayısının İslam'ın Arap coğrafyasının dışına taşıp farklı kültürlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelere yayıldığı 8. yüzyılda çeviri faaliyetleriyle birlikte hızlandığı görülmektedir. Emevi ve Abbasi devletlerinin iktidarda olduğu dönemlerde Pers, Bizans, Hint, Yunan kültürlerinden eserler hükümdarların emirleriyle çevrilmiştir. Aslında yoğun ticaret yapan Arapların farklı kültürlerle sürekli iletişimleri olmuştur fakat İslam dininin gelişile medeni bakımdan farklı birikimleri olan toplumları hakimiyetleri altına almışlardır ve bu topluluklarla kültürel, felsefi alışverişlerde bulunmuşlardır. Özellikle Abbasiler, İran siyaset geleneğinden etkilenmişlerdir. Bunun nedeni Abbasilerin fetihlerinde en büyük paya sahip olan yöneticilerinin İranlı olmalarıdır. Abbasi Devleti'nin Sasani İmparatorluğu topraklarında kurulmuş olması da siyasi düşünürler İran'ın siyasi mirasından esinlenmelerine yol açmıştır (Adalhoğlu, 2004:5). Daha sonraları da yazılan eserlerde görülmüştür ki anlatılan hikayelerde, verilen örneklerde Pers, Bizans, Hint, Yunan, Çin gibi coğrafyalardan duyulan ya da çevirisi yapılan eserlerin etkileri olmuştur (Turtuşı, 1995, 337).

Doğu siyasetnamelerinin klasik kaynaklarının incelendiği bu bölümde dört ana coğrafya esas alınmıştır. Bu coğrafyalar Yunan, Arap, Fars ve Hint olmak üzere kategorilendirilmiştir.

1.2.1. Yunan Kaynakları

Araştırmanın genel çerçevesini oluşturan doğu siyasetnamelerinin etkilendiği kadim kültürlerden ilki Yunan siyaset kültürüdür. Yunan siyaset kültürü ve etkileri denildiğinde aslında dünya siyaset felsefesini etkilemiş Platon, Aristoteles ve Sokrates gibi büyük düşünür isimler akla gelir. Fakat bu etkiler Büyük İskender'in yaptığı istilalar neticesinde "Hellenizm" şeklinde yayılmıştır (Erdem, 2013:57). Büyük İskender'in istilaları doğuya doğru yönelince ilmi faaliyetler de İskenderiye olarak bilinen şehre taşınmıştır. Dolayısıyla Yunan etkisi

doğrudan olarak Atina'dan değil İskenderiye kanalından doğuya ulaşmıştır. Müslümanların özellikle Abbasi halifesi Mansur'un Bizans ve İran seferlerinin ardından kültürel ilişkileri geliştirme çabaları sonucu Batlamyus, Öklid ve Hipokrat gibi bilim insanlarının eserleri ve Platon, Aristoteles ve Sokrates gibi filozofların siyaset ahlakına ve felsefesine dair eserler çevirilerek doğu kültürüne kazandırılmıştır. Çevirilen eserlere bakıldığında günümüzde de popülaritesini koruyanları görmek mümkündür, örneğin; Felsefe alanında Platon'un Devlet kitabı 'Kitab-ı Siyasiyye', Timaios isimli kitabı 'Kitab-ı Timavüs' olarak çevrilmiştir. Aristoteles'in ise Kategoriler kitabı 'Kategoriya', Poetika kitabı 'Kitabu-ş Ş'ir', Retorikler kitabı 'Kitabu-l Hitabe' olarak çevrilmiştir. Tıp alanında ise Hipokrat'ın Düşünceler kitabını 'Kitab-u ahd-i Hipokrat', Aforizmalar kitabı 'Kitab-ül Füsul', İnsan Doğası kitabı 'Kitab-u Tabiatü-l İnsan' olarak çevrilmiştir (Zeydan, 2015: 93-94).

Bu noktada ifade edilmesi gerekir ki Yunan filozoflarının Doğu siyasetname geleneğine etkisi yalnızca belirli bir ölçüde olmuştur. Örneğin orta yolu temel prensip olarak belirleyen ve bu prensipten siyasi düşüncelerinde de sapmayan Aristoteles'in etkisinin yalnızca belirli bir ölçüde kalmasının nedeni Müslümanların ahlaki ilkeleri doğrudan Kuran'da aramaları olmuştur. Yunan geleneğindeki gibi bir ahlaki öğretiyi ortaya koymak yerine Kuran'dan ilhamla ve Kuran eksenli düşünceler derlenerek ahlaki eserler ortaya çıkarılmıştır (Kaya, 1981, 227).

1.2.2. Arap Kaynakları

Doğu siyasetnameleri söz konusu olunca bundaki Arap etkisi kaçınılmazdır. İslam öncesi Arap toplumundaki idari tecrübeler anlatıcılar yoluyla aktarılmış olsa da İslam toplumunun devletleşmesiyle kültürel faaliyetler de kurumsallaşmaya başlamıştır. Emevi ve Abbasi dönemlerinde devletin kaynaklarıyla bu kurumlar desteklenmiştir. 8.yüzyıldan itibaren başlayan bu hızlı gelişim döneminde Hint, Yunan, Çin, İran, Süryani kültürlerine ait edebiyat, felsefe, tıp, metafizik, aritmetik, geometri, fizik ve müzik gibi neredeyse her konuda çevrilen eserler toplumun yararına sunulmuştur (Bayraktar, 1998:31). Çeviri ve kültürel faaliyetler noktasında Emevi ve Abbasi devletleri arasındaki bir yaklaşım farkından bahsetmek mümkündür. Dimitri Gutas İslamın yeni yayılmaya başladığı Emevi dönemi ile İslam devlet sisteminin neredeyse tam anlamıyla uygulandığı Abbasi dönemi arasındaki bakış açısı farkını 11. yüzyılda yaşamış Endülüslü tarihçi Sa'id'den şu şekilde aktarmıştır:

“Araplar İslamın ilk dönemlerinde kendi dilleri ve din yasalarının getirdiği kurallar dışında bir bilim geliştiremediler; bunun tek istisnası tıptı. O da sadece belirli insanlar arasında biliniyordu, kitleler ise sadece tıba duyulan gereksinim ölçüsünde tıptan haberdardı. [Sa'id daha sonra bazı Arap hekimlerin

adlarını verir ve özellikle Emebi halifesi Ömer ibn Abdulaziz'in hastalandığında idrarını gönderdiği İbn Ebcer el-Kinani üzerinde durduktan sonra, tıp ve simya konularının bir uzmanı olarak Emevi prensi Halid ibn Yezid'i özellikle zikreder.] Emevi döneminde Arapların durumu buydu. Fakat her şeye kadir olan Allah, Haşimiler (Abbasiler) eliyle bu hanedana son verip idareyi Abbasilere verince, insanların öğrenme tutkuları yeniden canlandı ve zihinleri uykularından uyandı. Araplar arasında bilimleri ilk yeşerten, ikinci Abbasi halifesi Ebu Cafer el-Mansur'du. O bilimlere ve bilimleri uygulayanlara derin bir sevgiyle bağlıydı. Kendisi de din bilgisi konusunda yetkindi ve felsefenin, özellikle astrolojinin teşvik edilmesinde öncü bir rol oynadı." (Gutas, 2017:40).

Çevirilerin yapıldığı kurumlardan başlıcası Beytü'l Hikme gibi bir ekolün inşasıyla bugün bilinen birçok siyasetnamenin ortaya çıkış yolu açılmıştır. Türkçe'ye "Hikmet Evi" olarak çevirilebilecek bu ekolü bir enstitü ya da akademi olarak değerlendirmek mümkündür. Çeviri faaliyetlerinin en yoğun olduğu Abbasi hükümdarlığı döneminde kurulan bu akademi insanlığın ilerlemesine katkı sağlayacak tüm eserlerin toplanması ve tercümelerinin yapılmasını amaç edinmiştir. Merkezi Bağdat'ta bulunan Beytü'l Hikme'de fethedilen yerlerden getirilen çok sayıda başta bilimsel eser Arap diline kazandırılmıştır. Bu kurumda çok sayıda dinden ve kültürden insan eğitim almış ve eğitim vermiştir.

Beytü'l Hikme gibi bir kurumun ortaya çıkışından önce Emeviler döneminde çeviri faaliyetlerinin Yezid b. Muaviye tarafından başlatıldığı bilinmektedir. Yezid b. Muaviye; tıp, matematik, astronomi, kimya hakkındaki eserlerin Arapça'ya çevirileriyle meşgul olmuştur. Örneğin alanlarında uzman Stephane ve Marianos gibi bilginleri sarayına davet ederek onlardan pratik kimyaya dair konuları kapsayan Yunanca ve Kıptice eserleri kendisi için tercüme etmelerini istemiştir (Barış, 2017:6). Yezid b. Muaviye'nin dönemine göre kısıtlı çabalarından sonra asıl olarak Abbasi döneminde; Halife Mansur ve Memun iktidarlarında, çeviri faaliyetleri sistematik nitelik kazanmıştır. Çeşitli dillerden ve kültürlerden yapılan çeviri faaliyetlerinin hızlanmasıyla Bağdat'ta Beytü'l Hikme kurulmuştur.

Beytü'l hikme'nin kurumsal olarak ortaya çıkış tarihi ile ilgili farklı görüşler bulunmakla birlikte temelinin Halife Mansur (724-775) döneminde atıldığı, Halife Memun (786-813) döneminde ise zirve dönemini yaşadığı kabul edilmektedir Başlangıcında bir tercüme bürosu izlenimi uyandıran Beytü'l Hikme'de; Halife Mansur döneminde Hint ve İran kaynaklı eserlerin çevirileriyle başlayan tecrübe faaliyetleri zamanla Süryanice ve Yunanca eserleri de kapsamıştır. Beytü'l Hikme'nin tercüme bürosu niteliğinden sıyrılıp bir bilimsel ve kültürel akademiye dönüşmesi ise Halife Memun döneminde gerçekleşmiştir (Demirci, 2015:107). Erdem'in aktardığına göre ünlü tarihçi H.G. Wells o dönemin Bağdat şehrini şu şekilde anlatmıştır:

“Dünyanın Çin’in batısında kalan kısmı bir fikir rönesansı idrak ediyor, eski düşünüş tarzlarının yerini yenisi alıyordu. Araplar bu dönemde Yunan bilim literatürü ile Suriye ve İran’da karşılaştılar. Yine bu kültürün Araplara geçmesine Mısır da aracılık etti. Çinlilerden kâğıt imalini öğrendiler, Hindistan’da da Hint matematiği ve felsefesiyle temasa geçtiler. Bu suretle, Aristo ve İskenderiye müzesinin saçtığı fakat çok uzun bir zaman kısır kalmış tohumlar şimdi filizleniyor ve meyvelerini vermeye başlıyordu. Matematik, tıp ve fizik bilimlerinde büyük ilerlemeler oldu. Roma rakamlarının yerini bugün hala kullandığımız Arap rakamları aldı, sıfır işareti icat edilip kullanıldı.” (Erdem, 2013:63).

Halife Mansur (724-775) döneminde çevrilen batılı sayılabilecek eserler arasında; Aristo’nun Organon adlı mantık kitabı, Forforiyus’un İsağoci adlı kitabı ve Öklid’in Elemento Geometricae’si “Usül-ü Hendese” adıyla tercüme edilen eserleri mevcuttur. Dönemin meşhur çevirmenleri Yahya b. Batrik ve oğlu tarafından ise Hipokrat ve Calinus’un eserleri ile Batlamyus’un Macesti isimli eseri tercüme edilmiştir (Demirci, 2015: 108). Halife Mansur’un çeviriler konusunda yürüttüğü faaliyetleri yüzyıllar sonra İbn Haldun şu şekilde aktarmıştır:

“Müslümanlar yerleşik kültür geliştirdiler... Sonra, felsefe disiplinleri üzerine çalışmayı arzuladılar. Hıristiyan tebaadan bazı piskopos ve papazların bundan bahsettiklerini duymuşlardır ve insanın düşünme yetisi (her koşulda) entelektüel bilimlere yönelmiştir. Bu nedenle Ebu Cafer el-Mansur Bizans imparatoruna haber göndererek, kendisine matematik kitaplarının çevirilerinin gönderilmesini istedi: İmparator, ona Euklides’in kitabını ve fizik konusunda bazı eserler gönderdi... Bu konuda Yunanlıların Arapça’ya çevrilmiş yapıtı, Euklidesi’inkidir... Bu kitap Ebu Cafer el-Mansur zamanında İslam dünyasına kazandırılmış ilk Yunanca eserdir.” (Haldun, 2018: 123)

Halife Mansur’un ardından gelen Mehdi ve Harun Reşid döneminde de devam eden çeviri faaliyetleri Halife Memun (786-813) ile en yüksek noktaya ulaşmıştır. Bu dönemde Beytü’l Hikme yalnızca tercümelerin yapıldığı bir yer olmaktan çıkmış, halka açık bir kütüphane hatta uzay araştırmaları için kullanılan bir rasathanenin de içinde bulunduğu bir akademi halini almıştır (Erdem, 2013:69).

Beytü’l Hikme, kuruluş felsefesi ve oluşturmayı başardığı akademik ve edebi etki sayesinde Müslüman toplumlarda şüphesiz bir örnek teşkil etmeyi başarmıştır. Yapılan çevirilere bakıldığında hem dünyanın dört bir yanından bu kuruma artı değer üretmek için gelen kişileri, hem de İslam dışında kadim dinlere mensup kişilerin özgürce araştırmalarını yaptıklarını görmek mümkündür. Emevi döneminde kökleri filizlenen ve Abbasi döneminde aktif faaliyet gösteren, İslam tarihi açısından önem arz eden bu tarihi akademi Cengiz Han’ın torunu Moğol Hükümdarı Hülagü’nün 1258 yılında Bağdat’ı işgal edip yakmasıyla yok olmuştur.

1.2.3. Fars Kaynakları

Doğu siyasetnamelerinin neredeyse tamamında gözlemlenebilecek Fars etkisinin en büyük sebebi siyasetnamelerin çeviri faaliyetlerinin hızlandığı Abbasiler döneminde aydın zümreyi Fars kökenli kişilerin oluşturmasıdır (Adalıoğlu, 2004:6). Kelime anlamı “arap olmayan” anlamına gelen “mevali” kavramı bahsedilen zümreyi anlamak açısından önem arz etmektedir. Öncüllerinin aksine bir Arap devleti olan Abbasiler yönetimde mevali zümresinden insanlara yer vermiştir. Abbasilerin 750 yılında Emevi hakimiyetindeki topraklarda iktidarı ele geçişinin ardından halifelik makamını Fars kültürünün yoğun olarak varlık gösterdiği bölgelerden önce Irak’a, sonra Bağdat’a taşınması Arap ve Fars kültürel etkileşimini hızlandırmıştır. Eskiden Sasani İmparatorluğu’na ait bu bölgelerde varlıklarını sürdüren farklı kimliklerden insanların bulunması Abbasi kültürel gelişiminin seyrini etkilemiştir. Abbasilerin ilk döneminde Fars kökenli Bermeki ailesinin siyasette, Buhtişu ailesinin ise tıp alanında yüksek mevkilerde görev yapmış olmaları bu etkiyi gösterir niteliktedir. Resmi dini Zerdüşçülük olan Sasani İmparatorluğu (226-642) bilginin korunmasına ve aktarılmasına büyük özen göstermiştir. Tahta çıkan Sasani imparatorları, temsil ettikleri uygarlıklarının tarihi ve dini kayıtlarının toplanmasında, yazılmasında ve düzenlemesinde rol almışlardır. Tercüme faaliyetlerinin sistematik olmadığı dönemlerde yaşanan bazı tarihi olaylar bu kayıtlar sayesinde günümüze aktarılmıştır. İmparatorların yazdıkları kayıtlardan araştırma açısından önem arz eden bir tanesi son Sasani imparatorlarından I. Hüsrev Anuşirvan’ın Zerdüşçülüğün kutsal metni olan Denkard’a kaydedilmiştir. Ebu Sehl ibn Nevbaht’ın Arapçaya “Kitabü’n-Nahbutan” adıyla çevirdiği ve Dimitri Gutas’ın aktardığı bu metnin giriş kısmında bilginin öğrenilmesine ve aktarılmasına son derece önem veren imparatorluğun Büyük İskender işgali ve sonrasına dair durumu hakkında bilgiler verilmiştir:

“Yunanlıların kralı İskender, Pers ülkesini fethetmek için Bizans’ın Makedonya deney eyaletinden yola çıktı... Dara’nın oğlu Kral Dara’yı öldürttü ve krallığını işgal etti... Çeşitli binaların taşlarına ve tahtalarına kazınmış değişik türdeki bilgileri, bu binaları yakıp yıkararak, içlerinde korunan her ne varsa darmadağın ederek ortadan kaldırdı.

Ama yine de İştahr (Persepolis) arşivlerinde ve hazinelerinde bulunduğu her şeyin birer nüshasını çıkarttı ve bunları Bizans (Yunanca) ve Kopt dillerine çevirtti. Bu malzemelerden istediklerinin kopyalarını almayı tamamladıktan sonra Pers dilinde sıradan yazıyla ve kaştağ denilen süslü ve resmi yazıyla yazılı ne varsa yaktırdı. Astronomi, tıp ve gök isimlerinin astrolojik özelliklerine dair bilimlerden ihtiyaç duyduklarını aldı. Bu kitapları, geri kalan bilimler, mallar, hazineler ve eline geçirdiği bilgilerle birlikte Mısır’a gönderdi.

Ama Hindistan ve Çin sınırları içinde bu kitaplardan geriye bir şeyler kalmıştı. Bunlar Pers krallarının, Zerdüş't ve bilge Camasb'ın isteği üzerine birer nüshası çıkarılan ve oralarda korumaya alınan kitaplardı...

Bundan sonra bilgi (İskender tarafından) Irak'ta ortadan kaldırıldı...

Sonra, Sasani Ardeşir ibn Babek; hindistan, Çin ve Bizans'ta saklanan kitaplar için bu ülkelere haber gönderdi. Eline ulaşan her şeyin kopyasını çıkarttırdı ve Irak'ta kalan birkaç parçanın da peşine düştü. Dağılmış olanları topladı, parçalanmış olanları yeniden bir araya getirdi.

Onun ardından, oğlu Sabur da bütün kitaplar Pers diline çevrilinceye kadar aynı şeyi yaptı. Bunu yaparken, Mısır'ı yöneten Babilli Hermes, Suriyeli Dorotheus, bilimiyle ünlü Atina kentinden Yunan Keyderus, İskenderiyeli Ptolemaios, Hintli Farmasb bu eserlerin derlemesini yaparken hangi yolu izledilerse o da aynı yolu izledi. Kitaplar yorumlar yazdılar ve onları Babil'den gelen bütün bu kitaplardan öğrendikleri şekilde halka öğrettiler.

Ardeşir ve Sabur'dan sonra, Kisra I. Hüsrev Anuşirvan bu kitapları topladı, onları asıl sıralarına uygun şekilde bir araya getirdi. Bilgiye duyduğu arzu ve sevgi nedeniyle bütün işlerinde bu kitaplara dayandı." (Gutas, 2017:48)

I.Hüsrev Anuşirvan'ın yazdığı eserden Büyük İskender'in Sasani topraklarını yağması ve bu kültüre ait kitapları Yunanca'ya çevirerek orijinallerini yaktırmasının Sasani toplumsal belleğinde etkin izler bıraktığı anlaşılmaktadır. İbn Haldun da Mukaddime eserinin bilimlerin gelişimi üzerine ayırdığı kısmında "Persler arasında (ilkçağda) entelektüel bilimler yaygın ve önemli bir rol oynadı; çünkü Pers hanedanları güçlüydü ve iktidarları hiç kesintiye uğramadı. Entelektüel bilimlerin Yunanlılara Perslerden geldiği söylenir. Bu geçiş, İskender'in Darius'u öldürüp Ahameniş İmparatorluğu'nun yönetimini ele geçirmesiyle olmuştur. İskender o zaman Perslerin kitaplarını ve bilimlerini kendine mal etmişti." sözleriyle bu tarihi gerçeğin altını çizmiştir (Haldun, 2018: 120). Ancak kayıpların telafisi için harcanmış olan emekler ise her yeni hükümdarla birlikte artarak devam etmiştir. Daha sonra Abbasi egemenliği altına giren Sasani bölgesinin bilgiye kutsallık atfeden bu geleneklerinin Abbasi halifeleri tarafından benimsenip uygulanarak yeni bir çeviri döneminin başlatıldığını düşünmek mümkündür

Abbasi iktidarı döneminde mevali zümresinde yer alan aydınlardan Abdullah b. Mukaffa (720-759) yaptığı çeviriler ile ve Arap, Fars, Hint ve Yunan kültürlerininin Arap dilinde kaynaşmasını sağlamıştır. Çevirdiği eserler genellikle iyi yönetime ve adil düzene yönelik olan Mukaffa'nın aynı zamanda ahlak felsefesi ve siyaset felsefesi üzerine yazdığı 'el-Edebü's Sağır' isimli bir eseri de mevcuttur, bu eserde yalnızca yöneticilere değil "avam" olarak tabir edilen halk için de nasihatler ve tavsiyeler mevcuttur (Durmuş, 2001:133). Abdullah b. Mukaffa'yı bir çevirmen, aydın ve siyasetname geleneğinde önemli bir figür kılan bir diğer çevirisi de ülkemizde de bilinen ve günümüz siyasetname araştırmacıları için önem arz eden Kelile ve Dimne eseridir. Hayvanlar arasında geçen hikayelerden hareketle

yöneticilere nasihatler veren bu kitabı Pehlevi'den Arapça'ya çevirmiştir. Yazdığı ve tercümesini yaptığı eserler günümüzde siyasetname denildiğinde akla gelen Turtuşi, Maverdi, Gazali, Nizamülmülk, Keykavus, Zencani gibi bir çok yazar tarafından referans olarak kullanmıştır (Adalıoğlu, 2004:6). Emevi ve Abbasi iktidarlarından sonra siyasetname geleneğindeki Fars etkisi Nizamiye Medreseleri ile aracılığıyla devam etmiştir.

1067 yılında Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün öncülüğünde Bağdat'ta kurulan Nizamiye Medreseleri döneminin ünlü ilim adamlarını bir araya getirerek bölgenin en değerli kültürel akademisi haline gelmiştir. Abbasi ve Emevi kültürel dönemi bitmeye yüz tutmuşken; Nizamiye Medreseleri bilim, sanat ve edebiyat eğitimi üzerine yapılan faaliyetlerle birlikte bu görevi yerine getiren bir kurum niteliği kazanmıştır. Medrese kurmak için Bağdat dışında tercih edilen şehirler ise Belh, Nişabur, İsfahan, Basra, Merv, Gazne ve Musul gibi İslam toplumunun yoğun olarak yaşadığı önemli şehirlerdir. Devlet desteğiyle kurulan Nizamiye Medreseleri planlı eğitim sistemiyle bu alanda ilk kabul edilmektedir (Göktürk, 2014: 460). Tarihe bakıldığında Nizamülmülk'ten çok önce İslam dünyası medrese benzeri eğitim kurumlarıyla tanışmıştır. İslamın ilk dönemlerinde Müslümanlar mescitlerde ayrılan küçük bölümlerde dini bilgi öğrenimi görmüşlerdir. Mescitlerde kurulan küçük ilim grupları Müslümanlar arasında ilk okullaşma örnekleri olarak kabul edilmiş ve zaman içinde ders kelimesi kökünden türeyen medrese ismi kullanılmıştır (Biçer, 2013: 268). Ancak Nizamiye Medreseleri'nin planlı ve sürekli eğitim programı ile ün yapmış olması onun bilinen ilk medrese olmasındaki en muhtemel faktördür.

Medreselerin ilmi ve kültürel gelişime katkısı yönünden bahsedilmesi her ne kadar önemli olsa da politik yönünden de bahsetmekte fayda vardır. Selçuklu devletinin hakim olduğu topraklardaki Şia mezhebi ve kollarının tasfiyesinde büyük rolü olan Nizamülmülk bunu büyük oranda öncüsü olduğu medreseler marifetiyle gerçekleştirmiştir. Şia mezhebine mensup ilim insanların Mısır'daki El- Ezher Medresesi'nde yaptıkları ilmi araştırmalarına karşın Nizamiye Medreseleri Sünni ilim insanları tarafından yüksek eğitim seviyesinde bir karşı propaganda organı olarak kurgulanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilk ve orta öğretim mescit ve kütüphanelerde yapılırken bugünkü yüksek öğretim diyebileceğimiz eğitimler ise medreselerde yapılmıştır (Göktürk, 2014: 459).

Medreselerin ders programlarına bakıldığında Kuran ilimlerinin yanısıra edebiyat, sözlük çevirileri, tarih, coğrafya, felsefe, matematik, tıp ve hatta müzik üzerine eğitimi verildiği görülmektedir. Bu çeşitlilik sonucu Nizamiye Medreseleri'nin devletin adalet, din ve bürokrasi gibi alanlarda ihtiyaç duyduğu memurların yetişmesinde önemli bir faktör olduğunu söylemek mümkündür. Kurumda eğitim veren alimlere bakıldığında ise ünlü tarihçi Taberi'yi,

ünlü tefsirci Zemahşeri'yi ve Sünni düşüncenin öncülerinden İmam Gazali'yi görmek mümkündür (Biçer, 2013:277). Bahsedilen alimler, eğitim kalitesinin yüksekliği ve Sünni mezhebinin öğretildiği önemli bir merkez olması sebebiyle İslam dünyasının çeşitli yerlerinden Nizamiye Medreseleri'ne giden insanlar da aldıkları eğitim neticesinde yaşadıkları bölgelere kadı, katip veya bürokrat olarak geri dönmüşlerdir (Ocak, 2009: 1627).

Selçukluların yıkılma sürecine girmeleri, Sünni inancın bölgede güç kaybetmesi ve Arapçanın bölgenin hakim dili olmaktan çıkması nedenleriyle medreselerin itibarlarını kaybettiği düşünülmektedir.

1.2.4. Hint Kaynakları

Doğu siyasetname geleneğinin beslendiği önemli kaynaklardan biri de Hint kökenli kaynaklardır. Tarihin en eski milletlerinden olan Hintliler, kendilerine has bir kültürel yapı oluşturmayı başarmışlardır. İslam dini gelmeden önce de gerek İran hükümdarlarının gerekse Abbasi halifelerinin ülkelerinde tedavi ettiremedikleri hastalıkları Hindistan'da tedavi ettirdikleri bilinmektedir. Hintli doktorların Yunan ve İranlı doktorlardan farklı tedavi metotları uygulayarak tıp biliminin gelişimine katkı sunmuşlardır (Zeydan, 2015: 59).

İslam dininin yerleşmiş olduğu Arap coğrafyasında fetihler artmaya ve ticaret gelişmeye başladıkça müslüman tüccarlar, sufiler, ilim insanları Hindistan bölgesine gitmeye başlamışlardır. İnanç sistemleri ve kültürleri noktasında Araplar ve Hintliler birbirlerinden farklı olsalar da bu durum iki kültürün kaynaşması olarak değerlendirilmiştir (Kadir, 1990:61). Emeviler döneminde yapılan fetihler ile birlikte bazı Hint şehirleri ele geçirilmiş ve bu şehirler Hint kültürünün Araplar tarafından tanınması ve öğrenilmesi için araştırma merkezi işlevi görmüşlerdir. Zamanla Sanskritçeyi öğrenen ilim adamları Hint özlü sözlerini ya da hikayelerini çevirmişlerdir. Hint bölgesinden yapılan çevirilerle ilgili bilinmesi gereken önemli nokta bu çevirilerin yalnızca siyasete ve yönetmeye dair değil aynı zamanda astronomi, tıp gibi alanlarda da yapılmış olmalarıdır. Örneğin Hint kültüründen Arapça'ya ilk tercüme edilen eser astronomiye dair Siddhanta isimli eserdir (Adalıoğlu, 2004:9). Tıp, astronomi ve ilaç yapımı alanlarında ise Menke'nin eserleri 'Kitab-u'n-nemuzar Fi'l-amar', 'Kitab-u Esrari 'l-Mevalid', 'Kitab-ül Kuranat', 'Kitabü'd-Tevehhüm', 'Kitab-ü fi Ahda si'l-Alem' isimleriyle, Sançhel'in hastalıkların belirtileri hakkında yazdığı 10 makaleden oluşan eseri 'Kitab-u Serd' ismiyle, hastalıklara çeşitli çareler ürettiği eseri ise 'Kitab-ü Bedan' isimleriyle Arapça'ya çevrilmiştir (Zeydan, 2015:60).

Gazali Hint hükümdarlarının kitapları düşkünlüğünü onları taşımak için fil kullandıklarını söyleyerek işaret etmiştir (Gazali, 1995, 129). Hint ahlak öyküleri yapılan

çevirilerin ardından birçok siyasetname yazarının sıkça başvurduğu bir kaynak olmuştur. Bu araştırmada incelenen Yönetenlerin Yönetimi isimli siyasetnamede de Hint kaynaklı ahlak öykülerini bulmak mümkündür (Şeyzeri, 2013:96).

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNETENLERİN YÖNETİMİ

2.1. Siyasetnamelerin Genel Yapısı

Siyasetnameler genel anlamıyla devlet idaresi ile ilgili eserlerdir. Siyasetname yazarları eserlerinde yöneticilere iktidarlarını korumaları ve geliştirmeleri için izlemeleri gereken yolları anlatırlar. Bu eserlerin neredeyse tamamında bir ideal hükümdar tasviri yapılır ve dönemin hükümdarlarına neden bu ideal niteliklere sahip olması gerektiği anlatılır. Adaletin sağlanması, halkın mutluluğu ve refahı, savaş hukuku gibi dikkat edilmesi gereken konuların yanısıra geçmişte yönetimde olan hükümdarların hayatlarından tavsiye niteliğinde örnekler ya da geçmişte olumsuz yönleriyle idarede bulunan hükümdarların hayatlarından ders niteliğinde örnekler yer alır. Siyasetnamelerde amaç olan durumu değerlendirmekten ziyade olması gerekene, ideal olana işaret etmektir.

Karakteristik anlamda siyasetnamelerin birbirine benzediklerini söylemek mümkündür. İncelendiğinde neredeyse tüm siyasetnamelerin ithaf edildikleri hükümdara bir övgü ve saygı gösterisiyle başladığı görülmektedir. Örneğin Zencani ‘Sultana Öğütler’ olarak çevrilen kitabına “yeryüzündeki sultanların sultanı, ümmetin koruyucusu, Arap ve Acem sultanlarının en yücesi, insanların koruyucusu, Allah tarafından zafere ulaştırılan kişi” olarak nitelediği Sultan Aleaddin Keykubat’a övgülerle başlar (Zencani, 2005:78). Es-Sealibi ise Allah’a şükür ve dualarla başladıktan sonra eserini armağan ettiği Memun Harizmşah için şu sözleri yazmıştır:

“Hamdolsun Allah’a ki; bizi, adil velinimetimiz, ferman sahibi ulu hükümdar Memun Harizmşah’ın zamanına erdirdi. Onun huzuruna, hükümlüğün karargahına; şeref avlusuna getirerek bizi bahtiyar etti, hizmeti ve maiyetine sokarak bize nimet yağdırdı...” (Sealibi, 1997:27).

12. yüzyılda yaşamış Türk-İslam filozofu Horasanlı Nasiruddin Tusi de Allah’a şükür ve dualarla başladığı mukaddime bölümüne peygamber Hz. Muhammed’e dualarını eklemiştir:

“Sonsuz salavat ve sayısız selam, din rehberlerinin önderi, yakın ehlinin en üstün örneği olan Muhammed Mustafa (s.a.v.)’in mukaddes zatına layıktır ki, mahlukatın şaşkınlık ve cehalet karanlıklarından kurtuluşu, onun irşat ve hidayet nuru vasıtasıyla. İnananların gaflet ve delalet bataklıklarından korunmaları onun (Hz. Peygamberin) ismet iğine sınıksız tutunmakla mümkündür. Allah’ın salat ve selamı onun ailesi ve ashabı üzerine çok olsun.” (Tusi, 2016:10).

Söylenebilir ki tüm siyasetnameler takdim bölümünün ardından eserin neden yazıldığına dair bir amaç metni ortaya koymuşlardır. Örneğin Maverdi siyasetnamesinin giriş bölümünde şöyle yazmıştır:

“Biz bu Nasihatül Müluk isimli kitabımızı sultanlara onların kendilerine ve tebaalarına olan şefkatlerini ortaya koymak için yazdık. İçerisinde doğru nasihat ve apaçık öğüt bulunan kitabımızı kim mütalaa eder, onu inceler, kontrol eder ona kulak verir ve gerekli ilgiyi gösterirse, benim kendisine en büyük dost olduğumu, en büyük hizmeti yaptığımı bileceğim.” (Maverdi, 2000:60).

Bahsedilen benzerlikler elbette yalnızca karakteristik benzerlerdir, içerik noktasında döneme ve kültüre göre değişimler yaşanmıştır. Örneğin Nizamülmülk siyasetnamesinde döneminin siyasi gereklerinin bir karşılığı olarak açıkça Şii karşıtı bir anlatım yapmıştır. Sünni inancın içerisindeki Hanefilik ve Şafilik kolları dışındaki mezhepleri yoldan çıkmış olarak niteleyen yazar Şii inancın içerisinde yer alan İsmaili mezhebinin üyelerini Allah'ın lanetlediği kişiler olduğunu ifade etmiştir (Nizamülmülk, 2009: 231). Bu durum siyasetnamelerin olana değil ideal olana dair eserler olarak kabul edilseler de çağın gerçeklerinden kimi zaman radikal ölçekte etkilenmiş olduklarını gösterir niteliktedir.

Siyasetnamelerin karakterleri açısından ahlaki eserler olduklarını söylemek isabetlidir. Bu yazın türünün ortaya çıkış dönemi olan ilk ve orta çağlarda dini ahlak anlayışının egemen oluşu göz önüne alındığında dini kaynaklardan sıkça faydalandığını görmek mümkündür. Örneğin Muhammed Turtuşi siyasetnamesinde devlet yönetimindeki en önemli ilkenin adalet olduğunu ifade ettikten sonra Allah'ın da Kuran'da adalete verdiği önemi göstermek adına Nahl suresinden ayetleri örnek vermiştir (Turtuşi, 1995: 150). Özellikle Ebu Necib Şeyzeri Yönetenlerin Yönetimi eserinde hadis kaynaklarını sıkça kullanmıştır (Atmaca, 2004: 165). Araştırmanın temelini oluşturan bu eserde yalnızca Kuran ve Hadis kaynaklı değil Tevrat kaynaklı referanslar da görmek mümkündür; eserin devlet adamı terbiyesine dair bölümünde kişinin yalnızca soyuyla değil terbiyesiyle de değerlendirilmesi üzerine “Soy, insana süs veren zinetlerin en güzelidir. Edebi olmayan kişinin akli da yoktur, akli olmayanın ise mertliği kaybolmuştur, mertliği olmayanın da soyunun bir önemi kalmaz ve itibarını kaybeder. Buna göre soy-sop sahibi kişiye edep gerekir.” mealinde bir Tevrat rivayetine yer vermiştir (Şeyzeri, 2013:71).

Türk'e göre İslam medeniyeti içinde yazılmış olan tüm siyasetnameler ayet-hadis-kıssa ve nasihat bağlantısı içerisinde ilerlemişlerdir (Türk, 2012:32). Bu tespitin doğruluğunu birçok eserde ortaya sürülen fikirlerin dini kaynaklarca desteklenmesinde görmek mümkündür, örneğin; Şeyzeri eserinin adalete dair kısmında bir hükümdara yakışacak en

yüce sıfatın adil olmak olduğunu ifade etmiştir ve sözlerini Kuran'dan bir ayetle destekleyerek bunun kutsal bir anlam ifade ettiğini belirtmiştir (Şeyzeri: 2013:71).

Genel tanım itibariyle siyasetnameler ideal devlet yönetimine dair eserler olsalar da içeriği yalnızca devlet idaresinden ibaret olmamıştır; Keykavus'un Kabusname isimli eserinde sultana yalnızca yönetim konusunda değil, şehzadelerin nasıl yetiştirilmesi gerektiği konusundan içki içme adabına kadar 44 bölüm boyunca sultana nasihatlerde bulunmuştur. İçki adabı konusunda Yusuf Has Hacip ile Nizamülmülk'ün arasında da bir fikir ayrılığı olduğunu söylemek mümkündür. Yusuf Has Hacip'e göre içki içmek büyük bir hata olarak görülmüştür ve yazar yalnızca hükümdarın değil hiç kimsenin içki içmemesi konusunda uyarılarda bulunmuştur (Kaya, 2017:7). Buna karşılık Nizamülmülk'te daha esnek bir anlayış görmek mümkündür. Yazar hükümdarın mutluluğa ulaşabilmesi için günah olmasına rağmen bir süre şarap, av ve dünyanın diğer nimetleriyle ilgilenmesini; bir süre de şükür, namaz, oruç gibi ibadetlerle ilgilenerek ruhunu dengelemesini tavsiye etmiştir (Nizamülmülk, 2011:344). Yönetenlerin Yönetimi eserinde ise Şeyzeri içkinin dinen haram olduğunu belirtmiş ve diğerlerinden farklı olarak buna tıbbi bir açıklama da eklemiştir; yazar sarhoşluk veren maddelerin aşırısının kişide ani kalp krizine, nefes darlığına ve hatta felç gibi durumlarla sonuçlanacağı konusunda uyarıda bulunmuştur (Şeyzeri, 2013:174). Üç büyük ve saygın eserin yaşadığı bu fikirsel ayrılık, Türk, Arap ve İran geleneklerinin içki adabı konusunda farklı yorumlamalar yaptıklarını gösterir niteliktedir.

2.2. Bir Siyasetname Yazarı: Ebu Necib Şeyzeri

2.2.1. Yaşadığı Döneme Genel Bakış

Ebu Necib Şeyzeri'nin yaşadığı 11 ve 12. yüzyılların genel siyasi atmosferini anlamak aslında İslam dininin rönesansı ya da "diriliş çağı" denilebilecek bir dönemi anlamaktır. Bu dönemde Ortadoğu'da etkin izler bırakmış üç devletten bahsedilmesi önem arz eder, bunlar; Emevi, Abbasi ve Büyük Selçuklu devletleridir. Bu devletlerin siyasi ve kültürel gelişimini anlamak Şeyzeri'nin yaşadığı Suriye'nin Şeyzer bölgesini kontrol altında tutmuş olan Eyyubi Devleti'ni anlamak için de son derece önemlidir.

İslam dini peygamberi Hz. Muhammed'in 632 yılındaki vefatının ardından yaşanan dört halife dönemine Reşit Halifeler (Hulefa-i Raşidin) denmiştir. Yaklaşık otuz yıl süren bu dönem içerisinde dört halifeden üçü (Ömer, Osman, Ali) iktidar karıştırlarınca öldürülmüşlerdir. Yine aynı dönemde İslam Devleti sınırlarına İran, Irak, Suriye gibi kadim toprakları da katmıştır. Daha önce benzer hızlı büyüyen devlet yapılanmalarında olduğu gibi İslam Devleti de fetihlerin artması neticesinde Medine merkezli otoriter monarşik yapıdan

kopmaya başlamıştır. Özellikle halifelerin yetkinliklerinin tartışılmaya başlanmasıyla, İslam toplumu çeşitli parçalara ayrılmaya başlamıştır. Bu noktada halifelerin siyasi olarak konumlanışındaki değişimler de göz ardı edilmemelidir çünkü siyasetname geleneğinin başladığı bu dönemlerde hilafet kavramı “peygamberin halifesi” durumundan “Allah’ın yeryüzündeki gölgesi” durumuna evrilmiştir. Bu da yazarların siyasetname geleneğindeki hükümdar algısına tanrısal sıfat yakıştırmaları yapmalarının önünü açan bir etken olmuştur.

Reşit Halifeler döneminde yaşanan iç savaşlar sonucunda Muaviye bin Ebu Sufyan 661 yılında hanedanını Suriye’ye taşıyarak Emevi Hanedanı’nı kurmuştur. Bu hareketle birlikte İslam Devleti içinde hanedan sistemi, dolayısıyla da veraset sistemi ortaya çıkmıştır. Muaviye ölümünden önce iktidarı oğlu 1. Yezit’e bırakacağını işaret etmiştir ve 1. Yezit’in hilafetini tanımayan İslam peygamberi Hz. Muhammed’in torunu Hüseyin’in 680 yılında Kufe şehrinde öldürüldüğü Kerbela olaylarına zemin hazırlamıştır. Bu olay sonucunda kazanan Emevi Hanedanı olmuştur ve 750 yılındaki Horasan’da örgütlenen Abbasi darbesine kadar varlığını sürdürmüştür.

Abbasi Devleti’nin kurulmasıyla birlikte peygamberin vefatından sonraki dağınık dönem son bulmuş, özellikle kültür-sanat bazlı devlet teşvikleriyle birlikte Abbasi dönemi Emevi döneminden daha farklı bir çizgide seyretmiştir. Abbasi döneminde Arap-İslam devleti içe dönük siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel gelişimlerini neredeyse tamamlamış olup dışa açılma dönemine geçilmiştir. Emevi döneminde yavaş da olsa başlayan kültürel alışverişler Abbasi dönemine gelindiğinde başta halifeler ve toplumun önde gelen zengin aileleri olmak üzere bütün toplumun desteklediği yaklaşık iki yüzyıl sürecek bir çeviri sürecine dönüşmüştür. Başkenti Şam’dan Bağdat’a taşıyan ikinci Abbasi halifesi Mansur ilim kenti Bağdat’ın inşa edilmesinde başrolü oynamıştır. Mansur’un bu inşa ve ihya düşüncesi yayıldıkları coğrafyalardaki tüm kültürel faaliyetlerin Bağdat’a yönelmesinde etkili olmuştur (Tanrıverdi, 2006:180).

Halife Mansur döneminde birinci bölümde incelenen Yunan, Hint, Fars medeniyetlerine ait edebiyat, felsefe, matematik, geometri, müzik teorisi, etik, fizik, tıp gibi birçok konuda pek çok eser çeviri yoluyla İslam medeniyetine kazandırılmıştır. Mansur sonrasında gelen Memun, Mehdi, Harun Reşid gibi halifelerin döneminde de bu faaliyetler kararlılıkla devam ettirilmiştir. İlk bölümde bahsedilen Beytü’l Hikme kurumu da Abbasi döneminde inşa edilmiş bir çeviri okuludur. Beytü’l-Hikme çeviri konusunda bütün inançlara ve dillere açık olmuştur, eserler incelendiğinde birçoğunun çevirmenlerinin Süryani, Bermeki(Budist), Sabii gibi farklı inanç ve kültürlere mensup kişiler oldukları görülmektedir (Dağbaşı, 2013: 177).

Abbasi Devleti'nde Halife Mutasım (794-842) dönemine gelindiğinde hilafet makamının kısmen güç kaybettiğini söylemek mümkündür. Bu dönemde bahsedilen güç kaybına karşın ortaya çıkan küçük sultanlıklar siyasi durumda belirleyici olmuşlardır. Böylelikle sekizinci yüzyılda kurulmuş olan Abbasi Halifeliği, henüz dokuzuncu yüzyılda yerel güçler tarafından baskı altına alınmıştır ve fiili iktidarı kaybetmişlerdir (Kömürcüoğlu, 2009:45). Öyle ki Türk bir cariyeden doğmuş olan Halife Mutasım kendisine, kendisinden önce Halife Memun'un Horasanlı askerlerden kurduğu gibi, Türk askerlerinden oluşan bir özel birlik kurmuştur. Mutasım'ın amacı kendisini iç tehditlerden korumak olsa da kendisinden sonra gelen Mütevekkil (846-861) Türk askerlerinin suikasti sonucu devrilmiş ve askerler bir süreliğine yönetimi ele geçirmiştir. Her ne kadar Abbasi halifeleri 1258 yılına kadar devleti ayakta tutmaya çabalamışlarsa da, Abbasilerin altın dönemi bu suikastle sona ermiştir (Crone, 2007:134). 1258 yılında dağılan Abbasi Devleti'nin topraklarında Samaniler, Karahanlılar, Tolunoğulları ve Fatimiler gibi bağımsız beylikler kurulmuştur.

Abbasi Devleti'nin güç kaybetmeye başladığı 10. yüzyıl sonrası dönemde aynı coğrafyada henüz varlık göstermeye başlayan Selçuklu Devleti de fetih faaliyetlerine devam ediyordu. Buveyhilerin Bağdat'ı işgal etmesi üzerine Abbasi halifesi Emrillah Büyük Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey'den yardım istemiştir. Bu yardım daveti üzerine Tuğrul Bey ordusuyla 1055 yılında Bağdat'a gelerek Buveyhi hükümdarlığını yenilgiye uğratmış ve halifenin takdirini kazanmıştır. 1058 yılına gelindiğinde ise Abbasi Halifesi Tuğrul Bey'i iki altın kılıçla onurlandırarak kendisini doğunun ve batının hakani ilan etmiştir (Özdemir, 2008:326). Bu gelişmeyle birlikte yıkılmaya yüz tutan Abbasi Halifeliği'nin siyasi yetkilerini Büyük Selçuklu Devleti'ne bıraktığı sonucunu çıkarmak mümkündür.

Büyük Selçuklu Devleti zayıflayan merkezi yapı, taht kavgaları, Haçlı seferleri, Şii-Sünni anlaşmazlığı gibi sebeplerden dolayı 1157 yılında Harizmşahlılar tarafından yıkılmıştır. Büyük Selçuklu Devleti'nin dağılma sürecinde ve sonrasında ortaya çeşitli siyasi oluşumlar ortaya çıkmıştır. Bu oluşumlardan Zengiler (Musul Atabeyliği) Ebu Necib Şeyzeri'nin de iktidarı altında yaşadığı Eyyubi Devleti'nin ortaya çıkmasındaki en önemli faktörlerden birisidir dolayısıyla araştırma açısından önem arz etmektedir. Devletleşmeden önce Eyyubi ailesi Zengiler'in hizmetinde bulunmuşlardır. 1161 yılında Mısır'da iktidarı elinde bulunduran Fatimi Devleti, Kudüs Latin Krallığı'nın saldırıları karşısında Zengiler'den yardım istemiştir. Zengi hanedanının hizmetinde bulunan Selahaddin Eyyubi Mısır'ın korunması için Nureddin Zengi'nin emriyle görevlendirilmiştir. Mısır'ın Haçlılar karşısında savunmasını yapan Selahaddin burada başarılar kazanmış ve tehlikeyi ortadan kaldırmıştır. Ancak Fatimi halifesinin 1171'deki ölümünün ardından Selahaddin iktidarını pekiştirerek hutbeleri Abbasi

halifesi adına okutmaya başlamıştır. Mısır'da kurduğu iktidar aracılığıyla bağımsız kararlar alması Nureddin Zengi ile arasının açılmasına neden olmuştur ve Zengi savaş hazırlıklarına başlamıştır. Savaş hazırlıkları yapan Nureddin Zengi'nin ani ölümüyle zayıf düşen Zengi hanedanı savaşmadan Selahaddin'in kontrolüne geçmiştir. Böylelikle Eyyubi Devleti'nin kuruluşu için aslında Zengiler iktidarında bir hanedan değişikliği olduğunu söylemek mümkündür (Gül, 2002: 78).

1175 yılında bağımsızlığını ilan eden Selahaddin Eyyubi; Halep, Musul gibi şehirleri topraklarına katarak bölgede gücünü artırmıştır. 1171 yılından itibaren Haçlı idaresinde bulunan Kudüs Krallığı'na yaptığı seferlerle krallığı zayıflatmıştır. 1187 yılında kazandığı Hittin Savaşı'nın ardından ise Kudüs müslümanların kontrolü altına girmiştir.

Şeyzeri'nin yaşadığı dönemden bahsedilirken 11. yüzyılın sonlarında başlayan, yaklaşık 200 yıl süren ve Yönetenlerin Yönetimi adlı eserinin yazılmasındaki büyük etkenlerden biri olan Haçlı Seferleri de son derece önem arz etmektedir. Dokuz büyük seferden oluşan Haçlı Seferleri Hristiyanların kutsal coğrafyadaki son bölgesi olan Akka'dan çıkarıldığı 1291 tarihine kadar sürmüştür (Gökbulut, 2008: 136). Müslümanların ilk kıblesinin bulunduğu Kudüs'ü Haçlıların elinden almak isteyen Selahaddin, bu amacını gerçekleştirmiştir ve Eyyubi hanedanı iktidarı döneminde Mısır, Suriye, Yemen ve Hicaz bölgelerini yönetmişlerdir (Kaya, 2006:140).

Selahaddin Eyyubi'nin döneminin etnik ve mezhepsel radikalizminden uzak, kapsayıcı yönetim anlayışının Ebu Necib Şeyzeri tarafından takdirle karşılandığını eserinin mukaddime bölümünde görmek mümkündür:

'Büyük sultan Ebü'l Muzaffer Yusuf bin Eyyub lakaplı Salahaddin-i Eyyubi, İslam devletinin tahtına oturduğunda bu zat; herkesten fazla ilme, fazilete, alimlere ve ahlaki değerlere önem verdiği için ben de bu kitabı yazarak kendisine takdim ettim. Kitapta, ülkeyi ve halkı yönetmenin esaslarını, yöneticilerin ülke yönetimi hakkında sahip olması gereken bilgileri; askerlik, ordunun sevk ve idaresi ve cihatla ilgili bilgileri, vergi ve ganimete ait bilgileri; övülen ve kınanan huylara ait bilgileri; ülke yönetiminde istişarenin önemini ortaya koyan bilgileri ve düşmanlara karşı sabretme konusunu işledim. Bu konuları anlatırken pekiştirici olarak; çeşitli atasözleri, ibretli tarihi olaylar ve şiirler ekledim.' (Şeyzeri, 2013:67).

2.2.2. Hayatı ve Eserleri

Yazarın tam adı Ebu Necib Celaleddin Abdurrahman Bin Abdullah eş-Şeyzeri'dir. Döneminde yazılan biyografi türündeki eserlerde yaşamına yer verilmemesi sebebiyle yazar ile ilgili bilgiler eserlerinde verdiği ipuçlarından ve çeşitli yazarların kendisinden aktardığı ya da kendisine atıf yaptığı çalışmalardan elde edilmiştir.

Ebu Necib Şeyzeri 1097 yılında Suriye'nin Şeyzer kentinde doğduğu için kendisine eş- Şeyzeri denildiği düşünülmektedir. Selahattin Eyyubi yönetiminde bulunan kent, bölgenin ilmi ve edebi merkezlerinden biri olarak görülmüştür. Şeyzeri'nin eğitimi hakkında net bilgiler bulunmamakla birlikte eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla tıp, siyaset, edebiyat, hadis, fıkıh konularında ihtisas yaptığını düşünmek tutarlıdır. Bunun yanında Selahaddin Eyyubi'ye eser ithaf edecek ve bunun karşılığında iltifat görecektir kadar yüksek bir mertebede olduğu muhakkaktır. David Semah'a göre Şeyzeri hayatının bir dönemi kadılık da yapmıştır (Semah, 1977:189).

12. yüzyılda Suriye'de Eyyubi iktidarı sürerken başlayan Haçlı Seferleri İslam toplumunda önceki yüzyıllarda yaşanan Şii-Sünni gerilimine farklı bir boyut getirmiştir. Emevi, Abbasi ve Selçuklu dönemlerinde mezheplere arası ilmi faaliyetlerin yürütülmesi esasken Haçlı Seferleri'nin başlamasıyla birlikte bütün müslümanlar İslam toplumunu korumak için Avrupa'dan gelen Haçlı ordularına karşı birleşmiştir (Karadaş 2001:124). Bu boyut değişimi Yönetenlerin Yönetimi eserinde de görülmektedir. Yazar eserinde Sünni kaynaklardan faydalanmayı tercih etmişse de Şii aleyhtarı bir söylem kullanmadığını söylemek mümkündür.

İslam ülkelerine yapılan Haçlı Seferleri'nin yoğun olduğu bir dönemde Kudüs'ü Haçlı ordularının elinden almayı başaran Selahaddin Eyyubi'ye Türkçe çevirisi "Yönetenlerin Yönetimi" ya da "Siyaset Stratejileri" olan "Nehcu's Süluk fi Siyaseti'l Müluk" isimli eserini ithaf etmiştir. Bu eserde İslam inancına göre bir hükümdarın sahip olması gereken siyasi ahlak ve devlet idare sanatı gibi konularda bir ideal çerçeve çizmiştir.

Yazarın, büyük kısmı Türkçe'ye çevrilmemiş olsa da, farklı konularda yazdığı birçok eser bulunmaktadır. Bu eserler;

1- Nihayetü'r-Rütbe fi Talebi'l-Hisbe: Şeyzeri Eyyubi döneminde sosyal hayatta ihtiyaç duyulan genel bilgilerin yer aldığı bu eserde çarşıda uyulması gereken kurallardan kamu görevlilerinin görev tanımlarına kadar anlatım yapmıştır.

2- Hülasatü'l-Kelam fi Te'vili'l-Ahlam: Rüya tabirleri üzerine yazılan yirmi dört bölümlük bu eseri P. Vattier Fransızca'ya (*L'onirocrite musulmane ou doctrine de l'interprétation des songes par Gabdorrhachaman fils de Nasar, Paris 1664*), Benjamin Schillern Almanca'ya (*Der musulmannische Traumdeuter, Hamburg 1702*) çevirmiştir (Kallek, DİA: 107).

3- El-İzah fi Esrari'n-Nikah: Her biri 10 kısımdan oluşan toplamda iki bölümden ibaret olan bu eserde Şeyzeri, kadın-erkek ilişkileri konusundaki düşüncelerini aktarmıştır. Eserde kadınlarla ilgili ikinci kısım Krikor Amdja tarafından tıp alanındaki doktora tezinde

değerlendirilmiş ve Almanca'ya çevrilmiştir (*Das Buch der Aufklärung über die Geheimnisse der Eheschließung, Erlangen 1976*).

4- Ravzatü'l Kulüb: Yazarın aşk üzerine yazdığı bu eser Kallek'e göre İslam dünyasında müstehcen bulunduğu gerekçesiyle reddedilmiştir (Kallek, DİA: 108). Kadın ve erkeğin cinsel birleşimi üzerine yazdığı bu kitap tam nüsha halinde hiç basılmamıştır. Eserde şarkı söyleyen kadınların çekiciliğinden ve homoseksüellik gibi konulardan bahsedilmesi nedeniyle bir tabu haline dönüştüğü düşünülmektedir ve bazı bölümleri İngilizce'ye çevrilip aktarılmıştır (Semah, 1977:194).

5- El-Hada'ik ve's-Simar fi Nevadiri'l-Muhib ve'l-Mah-bub: Yazar eseri yaşadığı dönemde Kadı olan Ebu Asrun'a ithaf etmiştir, eser; her ilim dalına dair hikaye ve şiirlerden oluşmuştur.

6- Et-Tuhfe ve't-Turfe: Baskısının kayıp olduğu düşünülen bu eser insanların birbirleriyle hediyeleşmelerine dairdir.

Kimi zaman sultanlara sunulan bir baş yapıtın mimarı kimi zaman ise sıra dışı olarak kabul edilmiş olan bu eserlerin yazarı Ebu Necib Şeyzeri'nin ölüm tarihine dair net bilgi olmamakla birlikte 1193 yılında öldüğü tahmin edilmektedir (Semah, 1977:193).

2.3. Bir Siyasetname: Yönetenlerin Yönetimi

İslam devletlerinin Haçlı Seferleri'ne maruz kaldığı uzun bir savaş dönemi içerisinde Ebu Necib Şeyzeri tarafından kaleme alınan Yönetenlerin Yönetimi isimli eser tıpkı öncesinde ve sonrasında yazılan İslami tandanslı siyasetnameler gibi dini açıdan yönetimin, siyasi ahlakın ve devlet idaresinin ideal anlamda yansıtılması açısından önem arz etmektedir. Yazdığı bu eseri Haçlı Ordusu'nu Kudüs'ten çıkarmayı başaran, yaşanan kaos dönemini ustalıkla sonlandıran Selahaddin Eyyubi'ye takdim etmesi ve eserinin hükümdar tarafından iltifatlara layık görülmesi de bu kitabın değerini mutlaka artırmıştır. Tarih boyunca hükümdarlar tarafından ilgiyle okunan bu eser çevirmenin notuna göre Osmanlı hükümdarı 1. Abdulhamit tarafından da incelenmiştir (Şeyzeri, 2013:31). Kitabı günümüz Türkçesine çeviren ise Keşanlı Nahifi Mehmet Efendi'dir. Mehmet Efendi' den önce eserle ilgili Naima gibi bazı tarihçiler çalışmalar yapmış olsalar da dilimize tam anlamıyla kazandırılması 18. yüzyılı bulmuştur.

Yönetenlerin Yönetimi / Nehcü's-süluk Fi Siyaseti'l Müluk yirmi ana bölümden müteşekkildir. Bunun yanı sıra bazı bölümler de alt başlıklarına ayrılmıştır. Bölüm başlıkları eserdeki sırasıyla, "Halkın Devlet Başkanlarına Muhtaç Olduğunu Açıklar", "Terbiyenin Değerini; Edebe Dikkat Etmenin Devlet Başkanı İçin Şan ve Kuvvet Sebebi Olduğunu

Açıklar”, “Terbiyenin Prensiplerini Açıklar”, “Memleketin Temel ve Dayanaklarını Açıklar”, “İyi Vasıflar ve Faziletler Nelerdir?”, “Çirkin Huyları Açıklar”, “Devlet Başkanlarının Yüksek Huzurlarında Devlet Adamlarının Mertebelerini Açıklar”, “Meşveretin (Danışmanın) Önemini Açıklar”, “Meşveret Ehlinin (Danışmanların) Niteliklerini Açıklar ve Münasip Hikayeler Anlatır”, “Siyaset Usulünün Bilinmesini Açıklar”, “Yapılan Zulümlerin Anlaşılması için Hükümdarın Divan Tertip Etmesini Açıklar”, “Devlet Başkanının Huzurunda Sohbet Adabını Açıklar”, “Hükümdara Karşı Düşman ve Çekemeyenler Tarafından Gelmesi Muhtemel Olan Hile Yollarının Bilinmesini Açıklar”, “Orduyu İdare ve Askerleri Yönetmenin Prensiplerini Açıklar”, “Askere Layık Olan Hareketleri ve Cihat Hukukunu Açıklar”, “Müşriklere Karşı Sabretmeyi Açıklar”, “Mürted Olanların, Azgınların, Serkeşlerin ve Yol Kesicilerin Cezalarını Açıklar”, “Ganimetlerin Taksimini Açıklar”, “Müslüman Ordunun, Devlet Başkanı ile Savaştan Dönüşlerinde Güzel olan Davranışlar Nelerdir? Bunları Açıklar”, “Abid ve Zahidlerin Nasihatlarını Dinlemeyi ve Kabul Etmeyi Açıklar” olarak sıralanmıştır.

Sonuç olarak, Yönetenlerin Yönetimi adlı bu eserde yönetim, siyaset ahlakının özü açıklanırken hükümdarlara adil muamele, yöneticilere itaatin incelikleri; hadis ve hikmetli sözlere dayanan, çokça kullanılan benzetmelerle açıklanmaktadır. Kitap dönemin İslam devletlerinin örgütsel yapısını, devlet felsefesini ve toplumun içinde bulunduğu durumun anlaşılması bakımından oldukça önemli olmasının yanı sıra günümüz siyasi olaylarının anlaşılmasına ışık tutacak bir niteliktedir.

2.3.1. Halk, Bürokrasi, Toplumsal Düzen

Tarih boyunca yazılan siyasetnamelerin birçoğunda görülebileceği gibi yazarlar konunun özünü ve inceliklerini anlatırken benzetmelerden ve geçmişe dair ibret verici referanslardan sıkça faydalanmışlardır. Şeyzeri'nin eserinde de bunu bariz bir şekilde görmek mümkündür. Yönetenlerin Yönetimi'nde yazarın nasıl bir halk algısına sahip olduğunu anlamak için kitabın “Halkın Devlet Başkanlarına İhtiyacı Olduğunu Açıklar” bölümü incelenmiştir.

Bu bölüme eserin analizinde ilk sırada yer verilmesinin nedeni ise yazarın da aynı hassasiyetle eserinin hemen başlangıcında bir halk profili çizme isteğidir. Yazar bu bölümde önce halkları oluşturan insanların farklı özelliklere, hedeflere ve tabiatlara sahip olduklarını ifade etmiştir. Bu karmaşık toplulukların ise işlerini kendileri adına düzenleyecek, siyasi hünleriyle adil bir düzene kavuşmalarını sağlayacak hükümdarlara mutlak surette ihtiyaçları olduğunu söylemiştir (Şeyzeri, 2013:66). Eserinde sıkça yaptığı benzetmelerden birini bu

iddiasını desteklemek için kullanmıştır; yazar halkın adil ve insafli bir yöneticiye olan ihtiyacını yağmurun az olduğu kıtlık bölgelerinde insanların su ihtiyacından daha elzem görmüştür. Yine dönemine göre geçmiş yüzyıllarda yaşamış hikmetli şahsiyetlerden öğrendiği, günümüzde de çokça kullanılmasından imtina edilmeyen bir benzetmeyle iddiasını desteklemiştir: Yazar valisiz ve hakimsiz toplulukları çobanı olmayan hayvan sürülerine benzetmiştir. Başı boş bırakılan hayvanlardan kimilerinin kendi iyiliğini tam anlamıyla düşünemeyerek telef olacağından kimilerinin ise girmemesi gereken bölgelere girerek karmaşa çıkaracağını düşünerek onların bu durumdan kurtarılıp dindar ve adil idareci ve hakimler vasıtasıyla doğru yola iletilebileceklerini söylemiştir (Şeyzeri, 2013:70). Ebu Mansur es-Sealibi de Adabul Muluk isimli eserinde benzer bir tavır ortaya koyarak halkın mutluluğunu doğrudan hükümdara bağlamıştır. Eserinde halk ile hükümdarın bağına şu şekilde ifade etmiştir:

“Hükümdarın halkına sahip oluşu, elini onlara uzatıp yardım edişi derin bir ilahi hikmet; dolup taşan, her yana ulaşan bir nimettir. Hükümdara saygı; gösterene mükafat, terk edene sıkıntı getiren bir sorumluluk olmuştur.” (Es-Sealibi, 1997:33).

Şeyzeri eserinin siyaset usulü hakkındaki bölümünde ise yönetilenlerin (halkın) her ne kadar hükümdarların kuvvet sebebi olsalar da onlar hakkında tedbirli ve ihtiyatlı olunması gerektiğini belirtmiştir. Yönetilenleri üç sınıf üzerinden inceleyen yazar bu sınıfları şu şekilde sıralamıştır:

“Birinci sınıf: Akıllı, dindar ve fazilet sahibidirler, hükümdarın başarılı olması için, karşılaştığı güçlüklerin halledilmesinde her zaman ona yardımcı olur ve muvaffak olması için Allah’a dua eder, onun için hayır temenni ederler. Bunlara karşı takınılması gereken tavır, kendilerini görünce güler yüz göstermek, sözlerine kulak vermek ve onlara iltifat etmektir.

İkinci sınıf: Bunlar bazen iyiliğe bazen de kötülüğe karşı meyillidirler. Böylelerine karşı gösterilecek siyaset; bazen onları teşvik etmek, bazen de sakındırmak ve korkutmaktır.

Üçüncü sınıf: Adi ve yanar döner kişilerdir. Bunlar her davete koşarlar. Nereden bir şey görse o tarafa meylederler. Bunlara karşı takınılması gereken siyaset; kendilerini devletten koparmayacak şekilde korkutmak ve aşırıya kaçmadan ceza vermektir.” (Şeyzeri, 2013:211).

Hükümdarın sayılan bu üç sınıfa karşın etkili bir siyaset takip edebilmesinin ancak halkına karşı beslediği şefkatin ve merhametin varlığı ile mümkün olacağına da altı yazarca çizilmiştir. Şeyzeri’nin eserinde bürokratlar(danışmanlar) ise tıpkı günümüzde olduğu gibi geçmişte de yöneticilerin doğru kararlar almaları için gerekli olan önemli mekanizmalardan biri olarak görülmüşlerdir. Siyasetnameler incelendiğinde neredeyse her birinde danışmanın

önemine dair pasajlar bulmak mümkündür. Danışma mekanizmasının siyasetnamelerde bu denli sık yer almasının ardında genellikle sınırsız yetkilerle donatılmış yöneticileri denetlemek amacı güdüldüğünü düşünmek isabetlidir.

Yaşadıkları toplumları ideal düzene yaklaştırmak gayretinde olan tüm siyasetname yazarları nihai karar verici olan hükümdarlara danışmanlar konusunda nasihatlerde bulunmuşlardır çünkü tarihte hükümdarların aldıkları kararlar devletleri yücelttiği gibi son derece alçaltıcı durumlara da neden olmuştur. Bu tespitlerden hareketle danışma makamının ideal hükümdarın sahip olması gereken bir güç olduğunu düşünmek yerinde olacaktır. Siyasetname yazarları danışmanın önemini eserlerinde anlatırken hadis ve ayetlerden sıkça faydalanmışlardır. Örneğin Es-Sealibi okuduğu ve duyduğu hikayelerin yanı sıra Hz. Ömer'in "Tek kişinin akli ve bakışı, tek bir iplik gibidir. İki akıl, iki ayrı görüştür, sicime benzer. Üç akıl ise sapaşğlam bir urgana benzer." sözünden hareketle hükümdara danışma konusunda nasihatte bulunmuştur (Es-Sealibi, 1997:98). Nizamülmülk ise danışmayı ve istişareyi kişinin güçlü muhakemesinden ileri gelen yüce bir nitelik olarak tarif etmiştir (Nizamülmülk, 2009: 127).

Şeyzeri eserinin 'Meşveretin Önemini Açıklar' ve 'Meşveret Ehlinin Niteliklerini Açıklar' bölümlerinde danışmanın önemini ve iyi bir danışmanın niteliklerinden bahsetmiştir. İlgili bölümlerde öncelikle danışmanın iki türlü yöntemini açıklamıştır, bu yöntemler; Arap, İran ve Hint hükümdarlarının uyguladığı 'toplu danışma' yönteminin yanısıra Rum ve Mısır hükümdarlarının uyguladığı 'bireysel danışma' yöntemidir (Şeyzeri, 2013:183). Toplu danışmanın karşılıklı itiraz, eleştiri ve tartışmayla birlikte verimli olduğunu, bireysel danışmanın ise tek başına olan kişinin hiçbir tesir altında kalmadan düşüncesini ifade edeceği için verimli olduğunu ifade eden yazar danışmanlığa getirilecek kişide dikkat edilmesi gereken yedi özelliği şu şekilde sıralamıştır;

- “1- Anlayışlı ve zeki olmak: Danışılacak işlerde danışılan kişilerin vukufu ve iç yüzüne ermiş olmaları gerekir. Zira anlaşmazlık ve karışıklık içinde isabetli karar ve sağlam görüş ortaya çıkmaz.
- 2- Güvenilir olmak: Kendileriyle istişare olunacak kişiler güvenilir kişiler olmalıdırlar. İtimat beslenen hususlara hıyanet eden, öz yüreklilik ve içtenlik gösterilen hususlara da samimiyet gösteremeyen kişilerle istişareden kaçınmak gerekir.
- 3- Doğru sözlü olmak: Kişi doğru sözlü olmalıdır zira kendisiyle istişare olunan kişinin verdiği habere itimat etmek ve görüşlerine uymak ancak bu özellik sayesinde mümkün olabilir.
- 4- Çekemezlik ve benlik duygularının(çıkarlarının) peşinde koşmamak: Haset ile çıkarıcılık doğru görüşün öne çıkmasına engel olur.
- 5- İstişare edilen kişilerle diğer insanlar arasında düşmanlık olmamak: Bazı zümrelerle olan düşmanlığı; istişare olunan kişiyi(danışmanı) hak severlikten alıkoyar ve perdeler.

6- Nefsani istekleri peşinde, geçici arzuların uğrunda koşanlardan olmamak: Geçici istekler kişiyi haktan batıla doğru iter, aklın duruluğunu bozar ve doğru görüşü bulmasına engel olur

7- Devletin ileri gelenlerinden, kültür ve yetenekleri ile seçkinler arasına yükselmiş kişilerden olmak: Bilgili, görgülü ve tecrübeli kişiler; çeşitli olaylara şahit olmuş, musibetleri, nimetleri, darlık ve refah zamanlarını yaşayarak hayatın süzgecinden geçmiş kişilerdir.” (Şeyzeri, 2013:184).

Daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi her siyasetname yazarının eserinde çizdiği bir ideal düzen tasavvuru bulmak mümkündür. Bu düzen tasavvurları batı ülkelerinde kimi zaman öyle olmasa da doğu coğrafyasında genelde ahlaki ve medeni anlamda idealize edilmiştir. Bunu yaparken de yazarlar en çok kutsal kitaplardan ve dini nasihat geleneklerinden faydalanmışlardır.

Ebu Necib Şeyzeri tasarladığı ideal düzeni kitabında çokça kullandığı benzetmeler üzerinden anlatmıştır. Bir toplumun varlığını hayvan bedenine benzeterek hükümdarın baş kısmını temsil ettiğini ve baş kısmının da beş dayanağı olmadan hareket etmesininin zayıflığa ve çöküntüye neden olacağını ifade etmiştir (Şeyzeri, 2013:83). Bu beş dayanak “vezir”, “devlet başkanının idaresi altındakiler”, “devlet başkanlığı otoritesi”, “mal” ve “koruma” başlıkları altında incelenmiş ve başta yaptığı hayvan benzetmesini burada da kullanarak bu beş dayanağı hayvanlar için gerekli olan “gıda, yağ, kan, et ve ilik” gibi temel ihtiyaçlara benzetilmiştir.

Şeyzeri'nin ideal toplumsal düzeni bir hükümdara şiddetle muhtaçtır. Bir toplumun huzurla yönetilmesi için içlerinden birinin devlet başkanı olmasına ve toplumu yönetmesine ihtiyaç vardır. Bu yöneticinin ise dört temel niteliği taşımasının önemine dikkat çeker, bunlar; adalet, akıl, terbiye ve cesarettir (Şeyzeri, 2013:69). Memleketin temelini sağlam olmasını bir yöneticinin varlığına sıkı sıkıya bağlayan yazar bu varlığın da yukarıda bahsedilen beş dayanaktan aldığı güçle ayakta kalabileceğine işaret etmiştir.

Beş dayanaktan birincisi olan vezirlik makamının önemi dünya yönetim tarihine bakıldığında anlaşılır niteliktedir. Kimi kötü yöneticilerin iyi ve ahlaklı vezirler sayesinde iktidarını korudukları ve pekiştirdikleri kimi iyi yöneticilerin ise kötü vezirler nedeniyle iç ve dış tehlikelere karşı savunmasız kaldıkları pek çok tarihi vaka mevcuttur. Şeyzeri bu makamı temsil edecek kişide bulunması gereken on özelliğe işaret etmiştir, bunlar; Kuran ahlakını ve Allah'ın dinini iyi öğrenmesi için “ilim sahibi olmak”, tecrübenin devlet yönetimindeki yadsınamaz faydaları sebebiyle “olgun kabul edilebilecek bir yaşta olmak”, kişinin ihanet yoluna girmemesi için “güvenilir olmak”, verilen vaatlerin yerine getirilebilir olması için “doğru sözlü olmak”, rüşvet gibi tehlikelere karşı “hırstan uzak ve aşırı isteklere dalmaktan kendini kurtarmış olmak”, adalet ve şefkat duygusuna engel olmaması için “ herkele

düşmanlıktan uzak olmak ve hiçbir kimseye kin tutmamak”, devletin ve milletin faydasını en üstte tutmak için “devlet başkanına arz olunacak ve devlet başkanının kendisine verdiği işleri, söylediği sözleri küçümsememek, unutmamak”, icraatların devamlılığı ve olası sorun potansiyellerine karşı doğru bir tutum sergilemek için “zeki ve anlayışlı olmak”, Kişinin doğru ile yanlış ayırt etmesi, akla ve hikmete dair sezgilerin güçlenmesi için “faydasız işlerin peşinde ve hislerinin esiri olmamak”, ve son olarak hesap verilebilirliğin kuvvetli olması için “vezirin, sorumluluğuna bırakılmış olan harp ve vergi işlerinde nasıl davranacağını bilen kişilerden olmak” şeklinde sıralanmıştır. Şeyzeri saydığı bu on özelliğin bir hükümdarda tam anlamıyla bulunmasının güçlüğüne de dikkat çekmiş fakat bir vezirde bu özelliklerden ne kadarı eksikse bir devletin idaresinin de o kadar eksik olduğunu belirtmiştir (Şeyzeri, 2013:85).

Şeyzeri’ye göre toplumsal düzenin korunması için gereken dayanaklardan ikincisi devlet başkanının idaresi altındakilerdir, bunları iki gruba ayırır; birincisi bu dayanak noktasının içinde bulunan seçkinler diğer grup ise halk tabakasıdır. Şeyzeri seçkinlerin zorunlu olarak değil gönüllü olarak hükümdarın yanında olanlarını takdir etmiştir, halk tabakasından ise “hayırlı kişiler” olarak tasvir ettiği grubun devlet başkanına koşulsuz itaatinin düzenin ve adaletin sağlanması için önemli olduğuna vurgulamıştır.

Dayanakların üçüncüsü ise devlet başkanlığı otoritesidir. Yazar bu otoritenin neden gerekli olduğunu üç kısımda açıklamıştır. Birinci kısımda devlet başkanlığı otoritesinin insanlar arasında saygı uyandıracığı için öncelikli olarak bunun gerekliliğine vurgu yapmıştır ve mutlak manada sağlanabilmesi için iyi bir siyaset yürütülmesi gerektiğini belirtmiştir. İkinci kısımda devlet başkanlığı otoritesinin ülke meselelerinin çözümüne çözüm ve düzen getireceğini ifade etmiştir ve bunun yöneticinin şahsında toplanan iyi meziyetlerle desteklenmesi gerektiğini de eklemiştir. Üçüncü kısımda ise bu otoritenin ideal manada idare ve yönetme kuvvetine ulaştığı zaman kanun hükümlerini uygulamada yaşanabilecek problemlerin ortadan kalkacağını savunan Şeyzeri bu kuvvetin saydığı kuvvetler arasında en değerlisi olduğunu belirtmiştir (Şeyzeri, 2013:87). Fakat kolay çözümlenemeyen idari problemlerde aceleci ve şiddetli davranmanın da iyi olmayacağını söylemiştir.

Dördüncü dayanak olarak hazinenin önemine vurgu yaptığı bölümde Ebu Necib Şeyzeri toplumsal düzenin sağlanmasında devletin mal varlığının önemini açıklamıştır. Hazine ile ilgili konuların skalasını geniş tutmuştur; ordunun ihtiyaçları, yoksulların gözetilmesi, bilginlerin korunması gibi örneklerle bu ihtiyaçların hazineyle alakalı olduğunu belirtmiştir. Devlet hazinesinin büyüklüğünü merkez dışına duyurmanın vatandaşların

kuvvetlerini askerlerin ise maneviyatlarını artırıcı bir etkisi olduğunu, tam tersi bir durumun duyulması durumunda ise aksama ve çözümlerin olacağına işaret etmiştir.

Şeyzeri'ye göre ülkede toplumsal düzenin ideal anlamda yakalanması için gereken dayanaklardan beşincisi; devletin ve milletin tehditlere karşı korunmasıdır (Şeyzeri, 2013:91). Hükümdara toprakların dış tehditlere karşı korunması için beş şeye sahip olması gerektiğini söylemiştir, bunlar; verimli sular, dağlar, çöl ve sahraların kontrolü, güçlü kaleler ve ordudur. Yazar saydığı faktörler arasında en önemlisinin ordu ve kaleler olduğuna vurgu yapmıştır, yaşadığı dönem itibarıyla savunmanın önemine bu denli vurgu yapması anlaşılabilir.

Beş dayanağın tamamını rivayetlerle ve kıssalarla da destekleyerek açıklayan yazar toplumsal düzenin sağlanması için gereken en büyük temelin din olduğunu söyleyerek bölümü bitirmiştir. Diğer temellerin de muhakkak hayati önemde olduğunu fakat İslami ölçülerin en önde tutulmasının huzurlu bir ülke için vazgeçilmez olduğunu belirtmiştir.

2.3.2. Ordu ve Savaş Stratejileri

Yönetenlerin Yönetimi bir ahlak ve nasihat kitabı olsa da yazıldığı dönem olan 12. yüzyılda Ortadoğu bölgesinin hareketli bir savaş coğrafyası olması nedeniyle yazar, ordu ve savaş stratejileri konusunda yöneticilere tavsiyelerde bulunmuştur. Ebu Necib Şeyzeri eserinin 'Orduyu ve Askeri Sevk ve İdare Etmenin Esasları Hakkındadır' ve 'Askere Yakışan Cihad Stratejisi Hakkındadır' başlıkları altında tavsiyelerde bulunmuştur.

Yazar hükümdarın ordularını düşman üzerine yola çıkarmadan önce dikkat etmesi gereken hususları on yedi madde halinde sıralamıştır. Bu hususlardan birincisi dönem şartlarında lojistiği sağlayan atların dikkatli bir şekilde savaşa hazırlanmasıdır. Atlar arasında savaşa elverişsiz, küçük ya da yaşlı, sakat ya da hasta olanlar savaşçılar için zaafiyet oluşturacağından bundan kaçınılmasını ilk husus olarak önemle vurgulamıştır ve Kuran'ın Enfal suresinden yaptığı alıntıyla tavsiyelerini desteklemiştir:

“Ey muvahhit ve mücahitler zümresi! Siz kafirler üzerine savaşmaya niyetlendiğiniz zaman savaşta size destek olacak ve Allah'ın ve sizin düşmanlarınıza korku verecek her şeyi hazırlayın ve donanımlı olun ve Allah yolunda savaşmak için bağlanıp beslenen atlarınıza binin.” (Şeyzeri, 2013:239).

Yaptığı Kuran alıntısında, dönemin şartlarına göre, lojistiğin önemini vurgulayan yazar ordu savaş için harekete geçmeden önce silahların ve diğer savaş aletlerinin gözden geçirilmesini, işe yaramaz olanların bırakılıp yerine yenilerinin kullanılmasını önemle vurgulamış, bu emirlerin bizzat hükümdar tarafından verilip takip edilmesi gerektiğini eklemiştir. Eserde ikinci olarak, ordunun hareket esnasında günlük alacağı yolun zayıf

askerlere göre ayarlanması tavsiye edilmiştir. Uzun yolculuklarda zayıf askerlerin hem kendilerini hem de atlarını telef etme ihtimallerinin göz ardı edilmemesi gerektiğini ‘Muhakkak ki bu din-i Muhammedi metin ve muhkemdir. Siz, din yolunda kolaylığı seçiniz. Çünkü, yorgun kişi ne yol alabilir ne de hayvan bırakır’ hadisiyle vurgulamıştır (Şeyzeri, 2013:240).

Dikkat edilmesi gereken üçüncü hususta yazar askerlerin sınıflandırılmasına ve kendilerine bu sınıflandırmalara göre ödeme yapılmasının önemine dikkat çekmiştir:

“Düşmanla savaş için hazırlanıp yürüyüşe geçen asker iki sınıftır: Bir sınıfa müsterzika derler, diğerine matbua derler. Müsterzika sınıfı, devletin muvazzaf (silah altında bulunan) ve düzenli askerleri oldukları için kendilerine belirlenmiş bahşiş ve ödemeleri haraç ve ganimetlerden yapılmalı. Matbua sınıf, düzenli askerler dışında ordunun takviyesi için toplanmış olan neferlere ise hazinenin sadaklara ayrılan bölümünden bağış verilmelidir.” (Şeyzeri, 2013:241).

Yazarın bu sözlerinden esas olanın silah altındaki askerler olduğu açıkça anlaşılmaktadır ki dördüncü hususta da benzer şekilde orduyu iyi yönetmek için aralarından iyi subayların seçilip özellikle desteklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Beşinci olarak her sınıf askerinin komutanlarına belirli flamlar verilmesinin idareyi kolaylaştıracağına işaret eden yazar Hz. Muhammed’in de ordularını bu şekilde komuta ettiğini ekleyerek tavsiyelerini peygamber geleneklerine dayandırmıştır.

Altıncı husus olan casusluk Şeyzeri’ye göre bir savaşta en çok dikkatli olunması gereken konulardan biridir, öyle ki; iyi bir casusluk faaliyetinin askerlerin iradelerini köreltip savaştan geri çekilmeye kadar sürükleyeceğini yine Hz. Muhammed’in Abdullah bin Ubey bin Selul’un casusluk faaliyetini farkedip önlem almak adına askerlerin arasından kovup uzaklaştırması örneğiyle desteklemiştir (Şeyzeri, 2013:241). Ancak Müslüman ordusu lehine casusluk yapabilecek bütün kişilerden düşmanın taktikleri konusunda faydalanılması gerektiğinin de sonraki bölümlerde altını çizmiştir.

Ebu Necib Şeyzeri’nin yaşamış olduğu 11. ve 12. yüzyılların Müslüman coğrafyasında sıkça Sünni ve Şii grupların mezhep çekişmelerine sahne olduğunu söylemek mümkündür. Haçlı Seferleri’nin başlamasıyla her ne kadar bu çekişmelere ara verilip topyekun bir mücadeleye girişilmiş olsa da birçok eserde bu çatışmaların izlerini görmek mümkündür. Bu ayrışmaların ve çatışmaların Yönetenlerin Yönetimi’nde olmadığını söylemek mümkündür, hatta önüne geçilmesinin gerekliliği konusunda yazarın tavsiyeleri mevcuttur. Ordu stratejileri üzerine yazdığı bölümün yedinci önemli hususunu bu konuya ayırmış olan yazar düşmanla karşı karşıya gelindiğinde akide ve mezhep bakımlarından muhalif olan, komutanlara karşı saygısızlıkta bulunan ya da hal ve hareketlerinden kin ve düşmanlık işaretleri hissedilen

kişilere müdahale edilmemesi gerektiğini savunmuştur. Zira savaş sırasında böyle kişilere verilen cezaların doğuracağı ayrışmaların askeri gücü zayıflatacağını ifade etmiştir. Yine Kuran'dan alıntılıdığı 'Kafirlerle karşılaştığınızda birbirinizle çekişmekten kaçınin. Çünkü o sıradaki çekişme ve ihtilaf size korku verir ve gücünüzün zayıflamasına sebep olur.' ayetiyle de bu düşüncesini desteklemiştir (Şeyzeri, 2013:242).

Düşmanların tuzak kurma ihtimalinin olduğu bölgelerin tespiti ve alınması gereken önlemler yazarın dikkat çektiği bir diğer husustur. Askerlerin savaş sırasında ya da dinlenme zamanında can ve mal kaybı yaşamamaları için kurulacak karakollar vasıtasıyla bunun engellenebileceği tavsiyesinde bulunmuştur. Yine savaşılabilecek bölgenin sulak ve bitki örtüsü açısından gür yerlerden seçilmesinin savaşın seyri açısından önem arz ettiğini ifade eden yazar, bu konuyu dokuzuncu önemli faktör olarak belirlemiştir. (Şeyzeri, 2013:242). Özellikle sulak alanlar açısından verimsiz bir bölge olan Ortadoğu'da bu tavsiyenin askerlerin sağlığı için ne denli önemli olduğunu anlamak mümkündür.

Askerlerin sağlıkları kadar motivasyonlarının da ihmal edilmemesinin gerekliliği yazar tarafından vurgulanan hususlardandır. Askerlerin yiyecekleri, giyecekleri ve alacakları ödeneklerin zamanında temin edilip morallerin yüksekte tutulmasını tavsiye etmiştir. Buna ek olarak zafer fikrinin ordu içinde yayılması için düşmana karşı yüksek başarılar gösteren askerlerin çeşitli hediyelerle ödüllendirilmesinin önemine vurgu yapmıştır. Şeyzeri'nin on dördüncü husus olarak belirlediği başlıkta günümüzde de Müslüman toplumlar tarafından sıkça kullanılmaya devam edilen şu stratejiyi tavsiye etmiştir:

“Cenab-ı Allah'ın, mücahitlere vereceği sevabı, gaziler ve şehitler için ahirette hazırladığı nimetleri ve mükafatları sık sık hatırlatılıp, şehitlerin cennet mükafatından başka, onlar şehit olduktan sonra arkada kalan ailesine ve çocuklarına maddi imkanlar sağlanacağı da duyurulmalıdır.” (Şeyzeri, 2013:243).

Yazarın verdiği bu tavsiyeden askerlerin savaşa vicdani olarak hazır girmelerine özen gösterilmesine büyük önem verdiğini anlamak mümkündür. Vicdani olarak düşmanla yüzleşmeyi göze alan askerler içinse yöneticilerin sorumluluk almalarının gerekliliğine işaret etmiştir.

Hükümdarın askerlerinin arasından başarılı ve akıllı olanları ile sürekli istişare halinde bulunarak koordinasyonu sağlaması ise on beşinci husustur, farklı konularda yapılan planlar ve çalışmalar bu istişare ortamlarında bir araya getirilerek yapılması muhtemel birçok hatanın engellenmesinin mümkün olacağını ifade etmiştir (Şeyzeri, 2013:243). On altıncı olarak ise askerlerin Allah'ın emir ve yasaklarına uymasının önemini açıklayan yazar, özellikle helal-haram ayırımı konusunda askerlerin bilinçlendirilmesinin öncelikli amaç olarak

belirlenmesini tavsiye etmiştir. Emir ve yasaklar konusunda Hz. Muhammed'in 'Askerlerinizi fesattan, yani İslam'a aykırı davranışlardan sakındırınız! Çünkü, fesada bulaşan askerlerin kalplerine Allah, düşmandan korkmak duygusunu aşılır.' sözünü alıntılıyarak düşüncelerini desteklemiştir. Şeyzeri'nin ordu ve savaş stratejileri üzerine belirlediği hususların sonuncusu ise askerlere ticaret ve zanaat konusunda çeşitli yasaklar getirilmesi üzerinedir. Birçok medeniyetin ordularında rastlanabilecek bu yasakların temelinde ise ticaret veya zanaatle uğraşan ordu mensuplarının düşman karşısındaki sabrında ve gayretle savaşmalarında azalmaya yol açması endişesi bulunmaktadır (Şeyzeri, 2013:244).

Eserinin on beşinci bölümünde yazar, asker-hükümdar ilişkileri üzerine özet niteliğinde dört madde sıralamıştır; bu maddeler hükümdarın askerler üzerindeki hakları olarak nitelenmiştir:

- 1- Allah'ın yasak ettiği şeylerle emretmedikçe hükümdara itaat etmek, bağlı kalmak. Allah'ın yasak ettiği şeylerin haricindeki hükümdar emirlerine uymak vaciptir.
- 2- Bütün işlerin nihai kararlarını ve hareket tarzlarını güvenle hükümdara bırakmaktır, ta ki, ihtilaf ve ayrışma ortaya çıkmasın. Eğer hükümdar; bir hususta doğru yolu bulamayıp isabetli karar veremezse onu tenhada iken uyarmak lazımdır.
- 3- İsyan ve günah sayılan şeyler dışındaki müspet emir ve isteklerine uymakta acele davranmaktır.
- 4- Ganimetlerin taksimine itiraz etmeyip hakkına razı olmaktır. Çünkü, Allah'ın taksimi ve eşitlemesi gibi devlet başkanları kuvvetli ve zayıf, küçümsenen ve itibar sahibi kişilere gerektiği gibi haklarını veririler." (Şeyzeri, 2013:248).

Yazarın ordu ve asker stratejileri üzerine yazdığı bölümlerin özeti niteliğindeki bu dört maddeden; Allah'ın emirlerine aykırı olmadığı sürece hükümdar tarafından verilen emirlere kesin surette itaatın gerekliliğine verdiği önemi anlamak mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İDEAL HÜKÜMDAR

Bu bölümün birinci kısmında dünya siyasetname geleneğinden çeşitli örneklerle ideal hükümdar profilleri incelenmiştir. İkinci bölümde belirli başlıklar altında analiz edilen Yönetenlerin Yönetimi adlı eserin ideal yönetici profilini ayrı bir kısımda daha bütünsel olarak değerlendirmesi uygun görülmüştür. Bölümün üçüncü kısmında ise farklı yüzyıllarda yaşamış olsalar da doğu ve batı medeniyetlerinde resmedilen iki farklı ideal hükümdar algısının tespiti amacıyla Niccolo Machiavelli'nin Prens isimli eseri ile Ebu Necib Şeyzeri'nin Yönetenlerin Yönetimi isimli eseri karşılaştırma yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

3.1. Siyasetname Geleneğinde İdeal Hükümdar Algısına Genel Bakış

Siyasetnameler özleri itibariyle ideal hükümdarın nasıl olması gerektiği üzerine bir takım fikirler ortaya koyan tavsiye metinleridir. Bu tavsiye metinleri bir coğrafyadan diğerine, bir yüzyıldan başka bir yüzyıla göre farklılıklar gösterebilir de genel bir inceleme sonucu neredeyse tüm eserlerde ideal hükümdarın nitelikleri konusunda altı çizilen belli başlı konuları görmek mümkündür, bunlar; cesaret, bilgelik, güç, akıl gibi önemli erdemlerin ve niteliklerin yanısıra üzerinde durulan en temel düşünce adalettir.

Abdulhamid El-Katib tarafından 8. yüzyılda yazılan, dilimize 'Doğunun Hükümdarı' olarak çevrilen eserde yukarıda sayılan erdemlerin gerçekleşebilmesi için ideal yöneticide bulunması gereken birincil niteliğin Allah korkusu olduğunu ifade etmiştir (El-Katib, 2007:52). Özellikle doğu siyasetnamelerinde yazarlar hükümdarlardan inandıkları din olan İslam'ın çizdiği çerçeve doğrultusunda hükmetmeleri gerektiğine vurgu yapmışlardır (Adalıoğlu, 2018:357). Hatta El-Katib hükümdara her sabah Kuran'dan bir bölüm okumasının işlerinde ona hayır ve bereket getireceğini yazmıştır (El-Katib, 2007:52). Bir hükümdarın nasıl yürümesi gerektiğinden nasıl gülmesi gerektiğine kadar her detayı incelikle yazan El-Katib Allah korkusu ile beraber hükümdarın arzu ve isteklerine yenik düşmemesi gerektiğini de vurgulamıştır. Arzu ve isteklere karşı hükümdarın bir savaş vermesi ve bu savaşın yürütülen politikalarda tutarlılık, sır saklamak, askere karşı cömert olmak, merhametli olmak, akıllı kibir gibi kötü duygulardan korumak, tembellikten uzak durmak, cezayı hak eden cezalandırmak, affedilmesi gerekeni affetmek, acele etmemek, sevinci dizginlemek, tehlikeli konularda korkaklık yapmama gibi erdemlerle yürütülmesi gerektiği belirtmiştir (El-Katib, 2007:56).

Selçuklu hükümdarları Sultan Alparslan ve Melikşah dönemlerinde vezirlik yapmış olan Nizamülmülk, Siyasetname isimli eserinde ideal yöneticiyi tasvir ederken öncelikle o kişiye ilahi bir yön atfetmiştir (Nizamülmülk, 2009:11). Fars siyaset kültüründe net olarak görülebilen ve yöneticilere atfedilen bu ilahi yön; “Zillullah” yani Allah’ın yer yüzündeki gölgesi olması inancıyla alakalıdır. Şii imamet inancına göre de yöneticinin masum bir imam(önder) olmasının gerekliliği bu inancı kuvvetlendirmiştir (Menekşe: 2005:204). Sultan Melikşah döneminde yazılan Siyasetname’de ideal hükümdarın sahip olması gereken güzel bir görünüş, temiz ahlak, adalet gibi nitelikler Nizamülmülk tarafından hükümdara layık görülmüştür. Nizamülmülk de diğer müslüman siyasetname yazarları gibi hükümdarın dindar olmasının gerekliliğine özellikle vurgu yapmıştır; din ile yönetimin kardeş olduğundan bahseden yazar dine gelecek bir zararın yönetime, yönetime gelecek bir zararın ise dine etki edeceğini ifade etmiştir (Nizamülmülk, 2009:78). Türk-İslam tarihi açısından çok önemli bir yere sahip olan Yusuf Has Hacib; Türkçe yazılmış olan ilk siyasetname olan Kutadgu Bilig(Kutlu Bilgi) isimli eserini Karahanlı hükümdarı Ulu Buğra Han’a sunmuştur. Yazar eserinde iyi bir hükümdarın her şeyden önce akıllı/bilgili olmasının ve iyi bir soydan gelmiş olmasının gerekliliğini ifade etmiştir (Hacib, 2017:148). Yusuf Has Hacib’e göre ideal hükümdarda bulunması gereken nitelikler ise şu şekildedir; “kendisine iyi bakmak, kötü ve çirkin işlere yaklaşmamak, kendinden büyüğe saygı küçüğe ise şefkat göstermek, kibir ve gurur ile başkalarını incitmemek, boş yere içki alışkanlığı edinmemek, servetini bilgece idare etmek” (Hacib, 2017:63). Yazar ideal hükümdarın dış görünüşü hakkında da olması gerekeni söyler; hükümdarın güzel yüzlü, yakışıklı ve orta boylu olması gerektiğini, fazla kısa ya da fazla uzun olan kişinin uygun olmayacağını belirtmiştir. Eserinde her zaman hatırlanan bir yönetici olmanın dört şartından bahseden yazar bu şartları şu şekilde sıralamıştır; “doğru ve sözüne güvenilir olmak, kanuna uygun hareket etmek, cömert olmak ve devlet işlerini yürütmek için azimli olmak” (Hacib, 2017:422).

11.yüzyılda Endülüs Devleti’nin Tortosa şehrinde doğan daha sonra çeşitli İslam toplumlarında hocalık ve danışmanlık yapan Nasiruddin Turtuşi’ye göre ideal hükümdarın birincil görevi halkının can ve mal güvenliğini sağlamasıdır. Siyaset ahlak ve ilkelerine dair yazdığı eserinde Turtuşi; hükümdarın tebaanın hayatı üzerindeki yetkilerini ve sorumluluklarını hatırlatarak adil ve ahlaklı olması gerektiğini belirtmiştir (Turtuşi, 1995: 337). 12. yüzyıl Türk- İslam filozofu Nasiruddin Tusi’ye göre hükümdarlığa talip olan kişide yedi özellik bulunmalıdır:

“Birincisi, zürriyet (übüvvet). Çünkü soyluluk (haseb), kolaylıkla insanların gönüllerini almaya ve onların gözünde itibar ve heybet uyandırmaya sebep olabilir.

İkincisi, yüce gayelilik (ulüvv-i himmet). Bu, yalnız nefsinin kuvveleri terbiye ettikten, gazabı dengeledikten ve şehveti bastırdıktan sonra meydana gelir.

Üçüncüsü, görüş sağlamlığı (metanet-i re'y). Bu, ince bakış çok araştırma, sağlıklı düşünce, beğenilmiş deneyimler ve geçmiş kişilerin halinden ibret alma ile hasıl olur.

Dördüncüsü, erkeklerin azmi (azmü'r rical) veya hükümdar azmi (azmü'l müluk) denilen tam azim (azimet-i tamam, tam kararlılık). Bu sağlıklı görüş ile tam sebatın bileşiminden hasıl olan bir erdemdir; hiçbir erdemi kazanma ve hiçbir erdemsizlikten sakınma, bu erdem olmadan mümkün olmaz. Doğrusu iyiliklere ulaşmadaki hususun aslı, bizzat budur ve hükümdarlar, insanların ona en çok muhtaç olanlarıdır.

Beşincisi, zorluklara katlanmakta sabırlı olması ve bıkmadan usanmadan isteğine devam etmesidir. Çünkü bütün istenilen şeylerin anahtarı sabırdır.

Altıncısı zenginliktir. Şöyle ki o, insanların mallarına arzu duymaya mecbur olmamalıdır.

Yedincisi, uygun yardımcılarıdır.” (Tusi, 2016:292).

Nasiruddin Tusi'ye göre bir hükümdarın sahip olması gerek bu niteliklerden olan soyluluğun büyük bir önemi olsa da zorunlu değildir. Yazar zenginliğin ve uygun yardımcıların ise dört hasletin yani yüce gayelilik, sağlam görüş, azimlilik ve sabrın aracılığıyla kazanılabilir olduğunu ifade etmiştir.

Hint yazar Narayana'nın 14. yüzyılda Sanskrit dilinde yazdığı Hitopadeşa isimli eserinde tıpkı İslam coğrafyasındaki dönemdaşları gibi ideal yöneticinin doğruluk, cesaret ve merhamet gibi özelliklerle donatılmış olduğu görülmektedir. Narayana'nın dönemdaşlarından ayrıldığı nokta ise hükümdarı çocuk ya da yetişkin olmasına bakmaksızın ilahlaştırmasıdır, seçilmiş kişinin tanrısal sıfatları karşılaması gerektiğini söylemesidir (Narayana: 2006:81).

Ebu Necib Şeyzeri eseri Yönetenlerin Yönetimi'nde iyi hükümdarın sekiz şeye benzemesinde fayda görmüştür, bunlar; yağmur, güneş, ay, rüzgar, ateş, su, yeryüzü, ölümdür.

“Yağmur, bir yılda dört ay yağıp yüksek ve alçalarda bulunan bitkiler alemine tam bir sene yetecek kadar rutubet ve gıda verir ve gelişmesine yardımcı olur. Hükümdarlar da yardımcılarına, devlet adamlarına, askerlerine, mertebeye büyük-küçük bütün idaresi altındakilere üç dört ay içinde mevkilerine göre bir senede geçimine yetebilecek kadar bağış ve hediye vermelidir.

Güneş, senede sekiz ay boyunca sıcaklığını sürdürüp yeryüzünde bulunan rutubet ve ıslaklığı kuruttuğu gibi devlet başkanı da sekiz ay boyunca yönetilenlerin devlete ödemek zorunda olduğu vergi ve diğer ödenmesi gereken şeyleri tahsil etmeye çalışmalıdır.

Ay, tam bedir olduğu gecelerde ışığı cihana yayılıp nasıl ki uzak-yakın bütün insanlar onun ışığı ile aydınlanıyorsa, hükümdar da meclisinde parlak nur şulelerini yaymakla uzak-yakın herkese ışığını saçmalı; adaletinin ışıklarını sırf seçkinlere tahsis etmeyip ay gibi cömert olmalı; adalet ihsanını her zümreye yaymalı, hiçbir kişiyi bu adaleti kamerinin aydınlığından mahrum bırakmamalıdır.

Rüzgar, nasıl ki esintisiyle dünyanın tüm bölgelerini kuşatıp her tarafı tesiri altına alırsa hükümdar da; güzel yönetimiyle, doğru ve güvenilir istihbarat görevlileri vasıtasıyla bütün vatandaşların, vali ve

hakimlerin, muhafızların ve askerlerin, özel ve genel hizmetçilerin, dost ve düşmanlarının hareket tarzları hakkında tam olarak bilgi sahibi olmalı, bunlardan hiçbirini ihmal etmemelidir.

Ateş, nasıl ki, dikenleri ve diğer zararlı maddeleri yakıp yok ederse hükümdar da milletin ve devletin huzurunu kaçıran şer ve fesatçı zümreleri, bozguncuları devlet başkanlığının intikam kılıcının ateşiyle yok edip ortadan kaldırmalıdır.

Su, letafet ve tam yumuşak bir yapıya sahipken kendine itaat edip yumuşaklık gösterenlere karşı yumuşaklık gösterip; şiddet ve sertlikle yolunu kesip set kuranların üzerlerine de aynı sertlikle kükreyip nice bentleri yıkarak ağaçları kökünden kopardığı gibi; hükümdar da kendine itaatkar ve devlete saygılı olanlara yumuşak davranmalı; sertlikle devlete isyan edelere ise şiddet gösterip devletin düşmanlarını yavaş yavaş çoğalan bir sel gibi günbegün yüklediği ağır yükler ve azarlamalarla susturmalıdır.

Yeryüzüne ne gömülse, üzerine ne yüklense, ne kadar ağır yükler bırakılsa taşıyıp tahammül ettiği gibi, hükümdar da sırlarını gömmeli ve mukadderat gereği olayların rüzgarıyla esip gelen çirkin olaylara tahammül etmelidir.

Ölüme gelince; nasıl ki ansızın ortaya çıkar, dünyanın geçici lezzetlerine dalmış olan gafilleri yakalar, üstelik rica ve rüşvet gibi bir şey de kabul etmeyerek ruhunu kabzedip bir dakikalık bile aman ve zaman vermezse devlet başkanı da; devletin düşmanlarının veya organize ve tehlikeli fesatçıların yola getirilmesi için görevlendirdiği memurlarla, ayrılıkçıları ve düşmanları böyle ansızın gaflette iken basmalı, hiçbir şekilde kaçmalarına müsamaha göstermemelidir.” (Şeyzeri, 2013:208).

Özet olarak yazar yağmura benzemeyi cömert olmanın, güneşe benzemeyi vergi tahsilini zamanında yapmanın, aya benzemeyi adaletin temsilcisi olmanın, rüzgara benzemeyi her yerden haberi olmanın, ateşe benzemeyi devleti düşmanlara karşı korumanın, suya benzemeyi kişilere hak ettikleri gibi davranmanın, yeryüzüne benzemeyi her türlü sıkıntıya karşı tahammüllü olmanın ve ölüme benzemeyi düşmanları onlar beklemediğinde yenilgiye uğratmanın bir gerekliliği olarak görmüştür (Şeyzeri, 2013: 208). Şeyzeri'nin saydığı bu nitelikleri edebi bir anlatımla açıklayarak şiire dönüştüren Türk yazar ve şair Özdemir İnce şu mısraları yazmıştır;

“Bilinmelidir ki, bir ülkede ve her zaman
sekiz işe benzemek isteyenler çıkar
ödül ve saltanat sayfalarında:
Yağmur’a: dört ay yağıp bir yıl yetmek için
Güneş’e: sekiz ay ısıtıp dört ay üşütmek için
Ay’a: ayda bir gün tam görünmek için
Rüzgar’a: bir verip iki almak için
Ateş’e: bozguncu ve fesatçı dikenleri kurutmak için
Su’ya: oç almak için hayasızlardan
Yeryüzü’ne: sır vermemek ve boyun eğdirmek için
Ölüm’e: yaraşır olmak için ölüme.” (İnce, 1984:68).

Örneklerle anlatıldığı üzere siyasetname yazarları dünyanın neredeyse her bölgesinde dönemin hükümdarlarından toplumun ahlaki yapısına uygun bir hayat sürmelerini, adil bir şekilde hükmetmelerini beklemişlerdir ve bu isteklerle çeşitli ideal hükümdar profilleri çizmişlerdir. Çizilen ideal hükümdar profillerinden birçoğu birbirine benzerken İtalyan yazar Niccolo Machiavelli'nin yazdığı Prens isimli eserde farklı bir tavsiye anlayışı hakimdir. Doğu siyasetnamelerinde ve özellikle araştırmanın asıl kısmını oluşturan Yönetenlerin Yönetimi'nde genel olarak İslami esaslara göre belirlenen ölçü ve tasarrufları farklı bir şekilde yorumlayan Machiavelli'nin ideal hükümdar algısı ile Şeyzeri'nin ideal hükümdar algısı arasındaki farklar veya benzerlikler yöntem açısından zıt yollar izledikleri görünen bu eserlerle ilgili bölümde karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

3.2. Ebu Necib Şeyzeri'nin İdeal Hükümdarı

Ebu Necib Şeyzeri araştırma boyunca bahsedilen her siyasetname yazarı gibi eserinde ideal hükümdar profilini çizmiş ve bir hükümdarın bu mertebeye ulaşabilmesi için dikkat etmesi gereken hususları anlatmıştır. Yönetenlerin Yönetimi'nde yer alan beşinci ve altıncı bölümlerde yazar ideal hükümdarın kimliğini bir yöneticinin iyi ve kötü yönlerini izah ederek ortaya çıkarmıştır. Yönetenlerin Yönetimi eserinin içeriği hakkında detaylı bilgi veren bir araştırmanın olmayışı nedeniyle bu bölümde verilen referanslar yalnızca esere olmuştur. Yazar eserinin “İyi Vasıfları Açıklar” isimli bölümünde iyi niteliklere sahip olmanın bir hükümdar için öneminden bahseden ve bu nitelikleri on beş başlık altında incelemiştir, bunlar; adaletli olmak, akıllı olmak, cesur olmak, cömert olmak, yumuşak huylu olmak, vefalı olmak, doğru olmak, şefkat ve merhamet sahibi olmak, sabırlı olmak, affedici olmak, şükredici olmak, yavaş hareket edici olmak, bilgili olmak, namuslu olmak ve vakar sahibi olmaktır (Şeyzeri, 2013:95). Devletin devamlılığı ve huzurun sağlanması için bu niteliklere sahip olunması gerektiğini anlatan yazar eserinin “Çirkin Huyları Açıklar” isimli bir sonraki bölümünde iyi bir hükümdarda olmaması gereken nitelikleri de açıklamıştır, bu nitelikler; zulüm, bilgisizlik, cimrilik, israf, sözünde durmamak, yalancılık, gıybet, hiddet, kendini beğenmek, büyüklenmek, haset, acelecilik, şakacılık, gereğinden fazla gülmek ve verilen sözü bozmak olarak sıralanmıştır (Şeyzeri, 2013:133). Yazarın yukarıda maddeler halinde aktarılan iyi ve kötü huylara ilişkin düşünceleri ilerleyen iki kısımda detaylı olarak anlatılmıştır.

3.2.1. İyi Hükümdar Kimdir?

Şeyzeri'ye göre iyi hükümdara yakışan bütün iyi nitelikler kutsal kitap Kuran'a göre şekillenmiştir. Eserinde düşüncelerini güçlendirmek için çeşitli kıssalardan, ayetlerden ve

hadislerden sıkça faydalanan yazar ideal hükümdarı tarif ederken de geçmişte yaşamış dini karakterleri ve ibret alınması gerektiğine inandığı olayları aktarmıştır.

İyi hükümdarın yüksek niteliklerini on beş madde üzerinden anlattığı bölümde yazarın ilk ve en önemli nitelik olarak gördüğü adalet duygusu vardır; adaleti bir devlet başkanına yakışacak yüksek niteliklerin en önemlisi ve devletin devamlılığı için en gerekli vasıta olarak görmüştür (Şeyzeri, 2013:97). Devlet başkanının adaleti temsil noktasındaki kararlılığının önemine dikkat çeken yazar adaletin uygunlanması için on önemli noktaya dikkat çekmiştir, bunlar;

- “1- İslam dinini ayakta tutmak ve yaymak için gayretli olmak, dini müesseseleri korumak; milleti, noksansız olarak dinin prensiplerine göre amel ve harekete sevk ve teşvik etmek,
- 2- Memleketi korumak ve din düşmanlarına karşı bekçilik yapmak. Zalim ve azgınlardan, fakir ve zayıfların varlığını ve mallarını korumak, haklarını almak,
- 3- Millet fertlerinin iş ve menfaatlerini doğruca düzenlemek ve yürütmek. Ülkenin her yanına; uygun yatırımlarla ilerlemeyi götürmek, ülkeyi mamur kılmak, şehirleri birbirine ulaştıran yolları yol kesicilerden temizleyerek yol güvenliğini sağlamak,
- 4- Merkezden uzaktaki çeşitli illerde görev yapan valilerin, bölgelerindeki fakir ve zayıf kişilerin haklarını gaspçı ve zorbalara yedirmemeleri için devamlı kontrol edip dikkatlerini çekmek. Zira herhangi bir şehirde görülen haksızlıklardan halk, devlet başkanını sorumlu tutar.
- 5- Ordunun ve devlet görevlilerinin durumlarını iyi izlemek, bu görevlilerin hak ettikleri ücretleri, maaşları, işlerine ve seviyelerine uygun olarak zamanında ödemek, azaltmamak ve ödeme zamanını ertelememek,
- 6- Devlet başkanının davalıları (birbirleriyle anlaşmazlığa düşmüş kişileri) davalarını dine uygun olarak çözümlenerek, haklıyla haksızı ayırt etmesi. Böylece haksızlığı ortadan kaldırmak ve herkesin hakkını bulacağına inanması suretiyle zulmü ortadan kalkmış, adalet gerçekleşmiş, millet de her an kendisini kanunun desteğinde ve güven içinde hissetmiş olur.
- 7- Vazifeliler için hazineden çıkarılan malı israfa ve eksik harcamaktan sakınarak herkese ve her görevliye derecesine göre takdir edip vermek,
- 8- Suç işleyenlerin cezalarını, şeriata göre ne ise uygulamak ve infaz etmek,
- 9- Her hizmet ve iş için o hizmette yetenekli, ona layık ve o görevin inceliklerine vakıf; güvenilir, anlayışlı ve dirayet sahibi kişileri seçip tayin etmek. Mesela: Valilik, hakimlik ve öteki devlet işlerine liyakat sahibi olanları bulup görevlendirmek,
- 10- Hakimler, kadılar ve emniyet yetkilileri gibi memleketin asayişini ayakta tutmakla görevli olanların verdiği kararları uygulamam alanına aktarmak, yani geçerli kılmak. Zira bazen hakkında bu kurumların ve görevlilerin verdiği kararları kabul etmeyen azgınlar çıkabilir, hakimler de mevkileri itibarıyla onlara göre güçsüz durumda olabilirler. Bu durumda verilmiş olan hükümler devlet başkanı tarafından geçerli kılınmalı ve böylece asayişin gerçekleşmesi amacı için kurulmuş olan müesseselerdeki görevlilere güven içinde çalışma ve cesur karara varma imkanı tanınmalıdır.” (Şeyzeri, 2013:98-99).

Sayıdığı on özelliğe bir devlet başkanının tam anlamıyla sahip olması durumunda halkın da kendi üzerlerine düşeni yapacağını düşünen yazar, bu on özellikten birinin dahi eksik olması durumunda adaletin gözetilmesi konusunda aksama yaşanacağını ifade etmiştir.

Yazar iyi hükümdara yakışan yüksek niteliklerden ikincisini akıl ve muhakeme kabiliyeti olarak kabul etmiştir. Akıllı kişiyi yumuşak huylu, dinlediğini anlayan, anladığını başkalarına doğruca aktaran dindar kişi olarak tanımlayan yazar akılsız kişiyi ise düşünmeden konuşan, aceleci ve ahmakça görüşler öne süren kişi olarak tanımlamıştır. Yaşadığı dönemde insanların soylarına göre değer kazandığı göz önüne alınırsa Şeyzeri'nin akıllı insanı soyu yüce olmasa bile milleti için yüce değere sahip kişi olarak resmetmesi bu niteliğe ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Yüksek niteliklerden üçüncüsünün cesaret olduğunu ifade eden yazar, her ne kadar cesaretin doğuştan gelen bir karakter durumu olduğuna inansa da sonradan öğrenilmesi ile de bir devlet başkanının itibarını sağlamlaştıracağını tespit etmiştir. Gerçek cesareti; “düşmanla karşı karşıya gelince kalbin metin olması, sebat duygusunun kendisini göstermesi, içten titreme ve korkunun gitmesi, düşmanın heybetinin yok olması ve gözünde düşmanın küçük görünmesi” olarak tanımlamıştır (Şeyzeri, 2013:103).

Şeyzeri iyi hükümdarın sahip olması gereken yüce niteliklerden dördüncüsünü cömertlik olarak tespit etmiştir (Şeyzeri, 2013:104). Cömertliğin insanlara huzur verici bir vasıf olmasından dolayı toplum için toplum için önemine dikkat çekmiştir ve İslam dininin de cömertliği emrettiğini aktararak sözlerine İslami bir dayanak eklemiştir. Yumuşaklık ise yüce niteliklerin beşincisi olarak yazarın listesinde yer bulmuştur. Devlet başkanına yakışacak iyi huylardan biri olarak gördüğü yumuşaklık; yazar tarafından özellikle vergi toplama gibi konularda devletin göstereceği anlayışla alakalı görülmüştür. Bu konularda gösterilecek anlayış ve yumuşaklığın düzenin devamına olumlu katkı sunacağını söylemiş ve sertlik / şiddet içeren faaliyetlerin tam aksi yönde etki edeceğini eklemiştir. Diğer her konuyu ele alışındaki gibi yazar gösterilecek yumuşaklığa da bir gruptandırma yaparak sınırlama getirmiştir; halkı üç gruba ayırarak onlara ne şekilde yumuşaklık gösterilmesi gerektiğini söylemiştir. Birinci grupta seçkinlere yer veren yazar devlet başkanının bu gruba karşı her zaman yumuşak ve dikkatli davranmasını, ikinci grupta yer verdiği devletin ve milletin kötülüğünü arzu eden kişilere en ağır ve sert şekilde davranmasını, üçüncü grupta yer verdiği avam tabakasına ise yerine göre yumuşak yerine göre sert davranması gerektiğini tavsiye etmiştir.

İyi hükümdarın övülen niteliklerinin altıncısını vefa yani verdiği sözü yerine getirmek olarak tespit eden yazar, hükümdarların vaatleri gerçekleştiren en yüce kişiler olduklarını belirterek onlara vefanın en çok yakışacak niteliklerden biri olduğunu ifade etmiştir. Yedinci

yüce nitelik ise doğrudur; İslam dininin doğruluğa verdiği öneme atıfta bulunan yazar “yalan kişiyi mahveder” hadisini hatırlatarak zor durum ve şartlar altında iken bile doğruluktan şaşılmaması gerektiğini nasihat etmiştir (Şeyzeri, 2013:113). Yazar sekizinci yüce niteliği şefkat ve merhamet göstermek olarak belirlemiştir. Devleti idare eden hükümdarın bütün millet fertlerini koruyan, onlara iyi bekçilik eden bir imajı olduğuna dikkat çekmiştir ve merhametini halka göstererek onlara yardım etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Sabır ise yazarın iyi bir hükümdara yakışan niteliklerin dokuzuncusudur. Yazar devlet yöneten kişinin sabrını sahip olduğu iyi niteliklerin komutanı olarak görmüştür. Bütün güzelliklere ulaşmanın öncü şartının sabretmek olduğunu ifade etmiş ve tıpkı demirin mıknaşısı çekmesi gibi sabrın da zaferi yanına çekeceğini belirtmiştir (Şeyzeri, 2013:117).

Affedicilik yazarın onuncu iyi nitelik olarak belirlediği bir diğer gerekliliktir, Allah’ın kulları üzerindeki affediciliğini hatırlatan yazar hükümdarların da bundan ders çıkararak milletine karşı merhamet göstererek affediciliği tavsiye etmiştir. On birinci nitelik ise şükürdür; şükretmenin üç aşamada gerçekleşeceğini tespit eden yazar ilk aşamanın nimetleri verenin Allah olduğuna inanmak olduğunu, ikinci aşamanın bunu kelimelere dökmek olduğunu son aşamanın da güzel davranışlarla Allah’ın emir ve yasaklarına uymak olduğunu belirlemiştir. İslam inancı gereği şükürün yaratıcının gözünde verilen nimetleri artırıcı bir faktör olarak görülmesinin ülkenin geleceği için de önemini vurgulamıştır. Şeyzeri’ye göre iyi hükümdara yakışan niteliklerden niteliklerden on ikincisi aceleden kaçınmak yani yavaş hareket etmektir, zira devlet yönetiminde isabetli icraatların olması ağırbaşlı hareket etmeye bağlıdır. Yazar bir hükümdarın hangi konuda aceleci hangi konuda ağırbaşlı davranması gerektiğini üç maddeyle açıklamıştır:

- “1- Hafif suçluya ceza vermekte acele etmeyip, ertelemek. Zira, ceza ertelenirse affa uğrama imkanı doğar.
- 2- Mükafata layık olan kişiye mükafat vermekte acele etmek. Zira bu hususta acele etmek millet fertlerinin devlete itaatini kuvvetlendirir.
- 3- Normal olarak yapılmakta olan işlerde ağır başlı olmak ve yavaş hareket etmek. Zira normal işlerde yavaş hareket etmek, doğru bir görüşle sağlam olarak yürümeyi sağlar.” (Şeyzeri, 2013:124).

Şeyzeri’ye göre yüce niteliklerin on üçüncüsü ağırbaşlı olmaktır. Ağırbaşlı olmayı kızgınlık ve öfke zamanında kendini kontrol edebilme yeteneği olarak tanımlayan yazar, her durumda ağırbaşlı olmanın en verimli yol olmadığını da altını çizmiştir. Zira yazara göre devletin kötülüğünü isteyen kişilere karşı hızlı ve sert davranışların ortaya çıkardığı çözümler her zaman daha makbul görülmüştür.

Kötü söz ve işten uzak olmak ve namuslu olmayı on dördüncü yüce nitelik olarak tespit eden yazar kötü söz ve davranışlardan uzak olmanın ruhun temizliğini koruyacağına, namuslu olmanın da kişinin Allah'a vereceği hesap konusunda kendisini rahatlatacağını ifade etmiştir. Namuslu olmanın tanımını 'kulağını insanların çirkin olan sözlerinden, dedikodudan uzak tutmak; gözlerini harama bakmaktan, aile ocağını kötü yollara düşmekten kurtarmak, her türlü iğrenç söz ve davranıştan uzak durmaktır' şeklinde yapmıştır (Şeyzeri, 2013:129). On beşinci yüce nitelik olarak tespit edilen değer ise vakar sahibi ve saygıdeğer olmaktır, yazara göre hükümdarın kendinden emin duruşu ve kararlılığı devlet idaresindeki istikrarın devamlılığına işarettir (Şeyzeri, 2013:132). Eserinin siyaset usulü hakkındaki onuncu bölümünde ise Şeyzeri hükümdarı diğer insanlardan ayıran başlıca iki faziletten bahsetmiştir, bunlar kişisel ve vasıtalarla gerçekleşen faziletlerdir. Yazar ilk fazilet olarak nitelendirdiği kişisel faziletleri beş maddede sıralamıştır:

“Birincisi merhamettir ki, yönetilenlere merhamet etmek onlara kuvvet ve güven verir.

İkincisi, uyanıklık, yani yönetilenlerin durumundan haberdar olmaktır. Bu uyanıklık hasleti, yönetilenlerin bekçisi ve gözcüsüdür.

Üçüncüsü, yönetilenleri zulüm, haksızlık ve eziyete uğramaktan kurtaracak otoriteye sahip olmaktır.

Dördüncüsü, zeki olmaktır ki, devletin ve milletin düşmanlarını yenmek hususunda gerekli tedbirleri alabilecek akla ve yeteceğe sahip olmaktır.

Beşincisi, basiret ve ihtiyattır ki, bu haslet ile fırsatları kaçırmaz.” (Şeyzeri, 2013:211).

Sıraladığı beş kişisel faziletin ardından, vasıtalarla olan faziletleri ise mal çokluğu, güçlü orduya sahip olmak, sağlam kalelere sahip olmak, sağlam ve güçlü binalara sahip olmak, güzel ve bol sayıda giyeceğe sahip olmak ve son olarak leziz ve faydalı gıdalarla beslenmek olarak eklemiştir (Şeyzeri, 2013:212).

3.2.2. Kötü Hükümdar Kimdir?

İyi hükümdarın sahip olması gereken nitelikleri eserinin 'İyi Huyları Açıklar' bölümünde açıklayan yazar her şey karşıtıyla var olur felsefesine uygun davranmak amacıyla iyi bir hükümdarda bulunmaması gereken özellikleri de eserinin 'Çirkin Huyları Açıklar' bölümünde açıklamıştır (Şeyzeri, 2013:133). İlgili bölümde tıpkı bir önceki bölümde yaptığı gibi kötü nitelikleri on beş başlıkta açıklamıştır. Yazar bu kötü niteliklerden ilki ve en büyüğü olarak gördüğü zulmü; doğru yoldan sapmak olarak tanımlamıştır. Türk yazar ve şair Özdemir İnce Siyasetname isimli kitabında Şeyzeri'nin ilgili bölümüne gönderme yaparak şu mısraları yazmıştır:

“Bilinmelidir ki zulüm
doğru yoldan sapmaya derler
...
Derler ki
zalim kişinin komşusu olmaz
ve bilmezler ki
oktan daha hızlıdır mazlum çığılığı” (İnce, 1984:64).

Kötü hükümdarın niteliklerinden ikincisini bilgisizlik olarak tespit eden yazar bir kişinin bilgisizliğinin her şeye çabuk sinirlenmesinden, işe yaramayan sözler söylemesinden, hak etmeyen kişilere bağışta bulunmasından, sır yaymasından, herkesi güvenilir sanmasından ve düşmanından dostunu ayırt edememesinden belirlenebileceğini aktarmıştır. Yazara göre üçüncü kötü nitelik cimrilik, dördüncüsü ise israftır. Cimriliğin çirkin bir ahlak anlayışı olduğunu ifade eden yazar halkın dilinde cimriliğin “toplanılmış mal ile biriktirilmiş paradan, karşılıksız yardım isteyenleri geri çevirmek” olduğunu aktarmıştır (Şeyzeri, 2013:138). İsrafın ise iyi bir yöneticinin niteliklerinden olan cömertlikle kesinlikle karıştırılmaması gerektiği konusunda uyarıda bulunmuştur. İsrafın devlet başkanlığı boyutunda olması hazinenin açık vermesine ve hak sahiplerinin haklarına ulaşamamalarına yol açacağı için ilgili bölümde Kuran-ı Kerim’in İsra suresinden “Elini boynuna bağlı olarak asma (cimrilik etme). Onu büsbütün de açıp saçma. Sonra kınanmış, pişman bir halde oturup kalırsın” bölümünü alıntılıyarak cimriliğin ve israfın aynı çirkinlikte olduğunu ifade etmiştir (Şeyzeri, 2013:142).

Yazara göre bir hükümdarın kötü hükümdar olduğuna işaretlerden beşincisi ise vaadinde durmamaktır. Kişinin verdiği sözü yerine getirmemesini alçaklığın ve cimriliğin bir sonucu olarak gören yazar yalancılığın da buradaki etkisinden dolayı değer sahibi kişilerin kaçınacağı bir huy olduğunu ifade etmiştir (Şeyzeri, 2013:143). Eserde açıklanan kötü huylardan altıncısı ise yalan söylemektir. Kişinin üç sebepten dolayı yalan söyleyebileceğine kanaat getiren yazar bunları; kişinin bir çıkar elde etmek ya da bir zarardan kurtulma düşüncesiyle, içinde bulunduğu topluluğa hoş görünmek düşüncesiyle ve son olarak başka bir kişiyi küçük düşürmek düşüncesiyle yalan söylemesi olarak sıralamıştır. Sıraladığı üç sebebin de hiçbir meşru yanı olmadığına altını çizen yazar iyi ve doğru bir insanın asla bu sebeplere tevessül etmemesi gerektiğini söylemiştir fakat dinin ve devletin geleceğini tehlikeye sokmak isteyen kişilere karşın savaş taktikleri ölççeince yalan söylemekte bir mahsur görmemiştir (Şeyzeri, 2013:145).

Çirkin özelliklerin yedincisini dedikodu yapmak olarak tespit eden yazar kalbin ve ruhun kirlenmemesi için kaçınılması gereken İslam dinince de haram kabul edilen bir huy olduğunu ifade etmiştir (Şeyzeri, 2013:147). Hükümdara yakışmayan kötü huylardan

sekizincisi hiddetlenmektir ancak yazar bu konuda bir ölçü belirlemiştir; öfkenin insanın hayvani kökleri dolayısıyla taşıdığı doğal bir özellik olduğunun altını çizerek yalnızca fazlasının zararlı olacağını ifade etmiştir (Şeyzeri, 2013:149). Fazla hiddetli olmak devlet başkanlarının idaresini zorlaştıracığı için beş noktanın hatırlanması gerektiğini önemsemiştir;

“1- Böyle bir zamanda Cenabı Hakkın isimlerini zikretmek. Zira Allah’ı zikretmek Allah korkusunun doğmasına neden olur. Allah korkusu da affediciliği hatırlatır Böylece Allah’ı zikir ile hiddetin ateşi sakinler ve söner.

2- Suçlu hakkında af ve bağışlamanın sevap olduğunu o an hatırlamak. Bu hatırlayış kişiyi sakinleştirir ve huzuru bir ortama yol açar.

3- Kızgınlığını giderip, yumuşaklık göstererek affedici olursa insanların kendisine sevgi besleyeceğini hatırlamak.

4- Kızgınlık zamanında hangi hal içinde bulunulursa o anda başka bir hale intikal etmek. Mesela; otururken ayağa kalkmak veya orayı terkedip başka bir yere gitmek gibi... (Şeyzeri burada Abbasi Halifesi Memun’un öfkelenince derhal bulunduğu yeri terk etme huyunu hatırlatmıştır.)

5- Kızgınlık sonunda doğacak acı pişmanlığı, intikamın çirkinliğini ve kolaylıkla giderilemeyecek acı sonuçlar doğuracağını düşünmek.”

Hükümdarların bu beş şeyi hatırladıkları takdirde öfkeli zamanlarında sakinleşerek devlet idaresinde oluşabilecek aksamaların önüne geçeceklerini belirtmiştir (Şeyzeri, 2013:150-152).

Şeyzeri’ye göre çirkin özelliklerin dokuzuncusu kendini beğenmektir. Yazara göre kendini beğenmek kişinin bütün faziletlerini mahvedip, kötülüklerini ve ahmaklığını ortaya çıkarıp, iyilikleri yok eden çirkin bir huy olarak açıklanmıştır. Onuncu çirkin özellik ise kibirdir. Kibri kişinin gücünden, bilgisinden veya itibarından kaynaklanabileceğini ifade eden yazar bir hükümdarın yönetimde kibir göstermesinin imanının bozulmasına ve toplumdaki değerinin düşmesine yol açacağını ifade etmiştir. İfadesini ‘kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete giremez’ hadisiyle desteklemiş ve kibrin yerini tevazu aldığı takdirde insanın şerefli bir yola gireceğini belirtmiştir (Şeyzeri, 2013:158). Kötü hükümdarın on birinci niteliği ise kıskançlıktır. Kıskançlığı bir hastalık olarak gören yazar, kıskanç kişinin sürekli gergin ve kederli olduğundan hem ruhuna hem de bedenine zarar vereceğini ifade etmiştir. Kıskançlığı kötü hükümdarın niteliklerinin üçüncüsü olan cimrilikten daha kötü bir huy olduğunu söylemiştir; buna sebep olarak da kıskanç kişinin aynı zamanda bencil olmasını sebep göstermiştir. Allah’ın da kıskançlıktan hoşlanmadığını ifade eden yazar çeşitli hadis ve kıssalarla düşüncelerini desteklemiştir (Şeyzeri, 2013:159).

Acelecilik yazarın tespit ettiği çirkin özelliklerden on ikincisidir. Acele etmenin getireceği sonuçlardan dolayı küçük düşmeye ve pişmanlığa yol açacağını ifade etmiştir. Yazar acelecilik konusunda hükümdarlara üç şeyi yapmalarını tavsiye etmiştir. Bunlardan ilki hükümdarların öfkeli zamanlarında verdikleri cezaları ertelemeleri yönündedir, ikinci olarak işini iyi yapan kişilerin haklarını vermekte aceleme etmelerini ve son olarak da darlık zamanında sabırlı olmalarını tavsiye etmiştir. Bu tavsiyelerine uyulduğu takdirde cezanın ertelenmesinden af, hakların karşılığının hızlıca verilmesinden dolayı idare edilenlerin itaati ve darlık zamanında sabırlı olunmasının da metaneti ve doğru düşüncenin ortaya çıkacağını eklemiştir (Şeyzeri, 2013:166). Yazar eserinin başka bir bölümünde ise sıkça kullandığı hikaye ve rivayetlerden bir tanesini aceleciliğin ve hırsın sonuçlarını gösterme amacı gütmüştür:

“Hikaye edilir ki: Fars hükümdarlarından biri yılbaşları olan nevruzda tahtına oturmuş, adetler üzere devlet büyükleri, mertebelerine göre huzura girip hediyeler takdim etmeye başladığında hikmet ehli kişilerden biri de hükümdarın huzuruna kapalı bir zarfı hediye olarak verdi. Hükümdar zarfı açtırınca iki adet kömür parçasından başka bir şey çıkmayınca, hükümdar bilge kişiye, “Bunlar nedir?” diye sordu. Bilge kişi ise bu iki kömürün hikayesini anlatmaya başlayıp, “Bunların biri şahin biri de çilkuşu idi. Şahin, çilkuşunu avlayıp uzağına düşürmek için kovalıyor, zavallı çilkuşu da korkudan ok gibi uçuyordu. Sonunda bir ormana girdiler ki, ağaçlar tutuşmuş yanıyordu. Kuş ızdırıp ve feryadından ateş olduğunu bile anlamadan canını kurtarabilmek ümidiyle ateşe daldı, şahin de onu yakalamak için aşırı hırsından kuşun peşinden ateşe atıldı, ikisi de yanıp kömür oldular. Ben de bu olayı takip ettiğim için kömürleri alıp bu zarfa koydum. Hükümdarımızın yanında böyle ibret alınacak, kişiyi basiretli kılacak şeylerden daha değerli bir hediye olamayacağını bildiğimden huzurunuzda takdime cesaret eyledim. Padişahım! Hırs ile sabırsızlık aşırısı insanlardan şuuru hayvanlardan da hissi yok eder, sonunda helake götürür. Siz hırsız aşırısından kaçının!” dediğinde hükümdar, bu değerli hediye karşısında son derece memnun oldu ve şimdiye kadar bundan daha değerli bir hediye almadığını ifade etti.” (Şeyzeri, 2013: 216).

Şaka yapmak ve çok gülmek ise Şeyzeri’ye göre kınanmış ve çirkin özelliklerden iki tanesidir. Mizahı kişiyi ciddi işlerinden alıkoyan ve ağırbaşlılığını yok eden bir çeşit ahmaklık olan gören yazar şakacı bir yapıda olmayı neredeyse tedavisi olmayan bir hastalık olarak nitelendirmiştir. Özellikle hükümdarlara yönetilenlerin gözündeki değerlerini mizah yüzünden kaybedebilecekleri uyarısını yapmıştır (Şeyzeri, 2013:167).

3.3. Niccolo Machiavelli’nin Prens’i

Kısaca soyadıyla bilinen Niccolo Machiavelli 1469 yılında Floransa’da doğmuştur. Floransa sarayında yazıcı olarak çalışmaya başladığı döneme kadar hayatı hakkında pek bilgi

bulunmayan yazarın hukuk öğrenimi gördüğü ileri sürülmektedir (Ağaoğulları, 2015:325). Yazıcılık yaptığı süreçte Floransa yönetiminin ilgisini çeken yazar daha sonra dış ilişkilerle görevlendirilerek Fransa'da XII.Louis'e, Kutsal Germen İmparatoru Maximillian'a ve İtalya'daki diğer prensliklere ziyaretler gerçekleştirmiştir (Ağaoğulları, 2015:326). Gerçekleştirdiği ziyaretlerde yaptığı gözlemler araştırmanın bu bölümünde Ebu Necib Şeyzeri'nin Yönetenlerin Yönetimi eseriyle 'ideal hükümdar' algısı açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirilecek olan Prens isimli eserini yazmasında büyük rol oynamıştır.

Floransa'da memurluğu sürerken iktidarda bulunan Medici hanedanına düzenlenen bir komploya adının karışması nedeniyle işini kaybetmiştir. Yargılanması sonucunda aklanmış olsa da yaşadığı prestij kaybı nedeniyle görevine dönememiştir. İşsiz kaldığı bu dönemde şehrin dışındaki çiftliğinde yaşamını sürdüren yazar 1513 yılında dostu Francesco Vettori'ye yazdığı mektupta iyi yönetimin ve iyi yöneticiliğin esaslarına dair bir kitap yazdığından bahsetmiştir (Machiavelli, 2004:9). Floransa adına görevde bulunduğu sürede edindiği bilgileri ve yaptığı tahlilleri topladığı bu kitap dilimize Hükümdar ya da Prens şeklinde çevrilen 'Il Principe' isimli kitaptır. Kendi içinde çeşitli prensliklere ve krallıklara ayrılmış olan İtalya topraklarının birleşmesi idealine sahip olan yazar Floransa'yı yöneten Lorenzo Medici'ye ithaf ettiği eserinde bu birliği sağlama yollarını anlatmıştır. Yazdığı eser sayesinde tekrar Medici hanedanının himayesine kabul edilen yazar 1521 yılında Türkçe'ye Savaş Sanatı olarak çevrilen 'L'arte della Guerra' isimli eserini yayınlamıştır. Yazdığı eserlerle dikkat çeken yazar Lorenzo Medici'den sonra iktidarı ele geçiren Kardinal Giulio Medici tarafından Floransa için bir anayasa taslağı yazmakla görevlendirilmiştir (Ağaoğulları, 2015:321). Machiavelli yazdığı bu taslağa 'Floransa Devletinin Yeniden Düzenlenmesi Üzerine Söylevler' ismini vermiştir. 1525 yılında ise son eseri olan Floransa Tarihi'ni yayınlamış ve 1527 yılında Floransa'da ölmüştür.

Yazdığı eserlerle modern siyaset biliminin kurucularından kabul edilen yazar düşünceleri sebebiyle birçok eleştiriye de maruz kalmıştır. İktidara ulaşmak ve onu elde etmek için başvurulabilecek her yolu meşru gören yazar klasik dine dayalı ahlaki anlayıştan uzakta durmuştur ve onun bu tavrı daha sonra Makyavelizm olarak ifade edilmiştir. Hatta 15 ve 16. yüzyıllarda Avrupa'da kiliseye karşı her hareketin sembol yüzü olan bu eser yüzünden yazarın ismi bile anılmamış; kendisinden 'Floransalı Sekreter' olarak bahsedilmiştir. Günümüze kadar birçok dönemde farklı şekillerde yorumlanan Machiavelli; Napoleon Bonaparte için 'okunabilecek tek kitabın yazarı', Osmanlı padişahlarından III.Murat ve III. Mustafa'nın ilgi duydukları bir bilgin, Faşist İtalya'nın kurucusu Benito Mussolini için ise faşizmin fikir babalarından biri olarak görülmüştür (Ağaoğulları, 2015:323).

Günümüz siyaset bilimi araştırmalarında da sıklıkla düşünceleri eleştirilen yazarın Prens isimli eseri 26 bölümden oluşmaktadır, isimleri sırasıyla; “Kaç Tür Prenslik Vardır ve Bunlar Nasıl Elde Edilir?”, “Soya Dayalı Prenslikler”, “Karma Prenslikler”, “Dara’nın Büyük İskender Tarafından İşgal Edilen Devletleri, Onun Ölümünden Sonra Ardıllarına Karşı Neden Hiç Ayaklanmadılar?”, “Fethedilmeden Önce Kendi Yasalarıyla Yönetilen Kentleri ya da Prenslikleri Nasıl Yönetmek Gerekir?”, “Kendi Silahları ve Yetenekleriyle Elde Edilen Prenslikler”, “Başkasının Silahlarıyla ve Talihin Yardımıyla Elde Edilen Prenslikler”, “Alçaklıkla Prens Olanlara İlişkin”, “Sivil Prenslikler Hakkında”, “Prensliklerin Güçleri Nasıl Ölçülmeli?”, “Kilise Prenslikler”, “Ordular ve Paralı Askerler Kaç Türdür?”, “Yardımcı, Karma ve Ulusal Ordular”, “Bir Prens’in Orduya İlişkin Görevleri”, “İnsanlar ve Özellikle Prensler Hangi İşlerden Dolayı Övülürler ve Yerilirler?”, “Cömertlik ve Cimrilik Üzerine”, “Zalimlik ve Merhamet Üzerine; Sevilmek mi, Yoksa Korkulmak mı Daha İyi Olacaktır?”, “Prensler Sözlerini Nasıl Tutmalıdırlar?”, “Hor Görülmek ve Nefret Edilmekten Kaçınılması Gerektiği Üzerine”, “Kaleler ve Prenslerin Yaptığı Pek Çok Şey Onlara Yarar mı, Yoksa Zarar mı Getirir?”, “Prens Ün Kazanmak için Nasıl Davranmalıdır?”, “Bakanlar”, Dalkavuklardan Nasıl Uzak Durulacağı Üzerine”, “İtalya’daki Prensler Neden Devletlerini Kaybettiler?”, “İnsani Şeylerde Talihin Gücü ve Buna Nasıl Karşı Durulacağı Üzerine” ve son olarak ‘İtalya’yı Barbarlardan Kurtarmaya Davet’ şeklindedir.

Bu çalışmada ise kapsam dolayısıyla yazarın başta Prens eseri kaynak olmak üzere ideal yöneticiye ve yönetime dair düşüncelerinden faydalanılmıştır.

3.4. “İdeal Hükümdar” Bağlamında Prens ve Yönetenlerin Yönetimi Eserlerinin Karşılaştırması

Yönetim tarihinde hükümdarlara devletin yönetimi ile ilgili tavsiyeler vermek üzere yazılan eserleri önemli bir yer kapladıkları görülmektedir. Diğer bölümlerde de sıklıkla atıf yapılan bu eserler arasında yer alan Yönetenlerin Yönetimi ve Prens’in gerek kapsamı ve nitelikleri gerekse yansıttıkları iki farklı medeniyet algısı nedeniyle siyasi literatürde değerli bir yere sahip olduklarını söylemek mümkündür. İki farklı düşünürün devlet yönetimine dair görüşlerini anlattıkları Yönetenlerin Yönetimi ve Prens eserleri; değerlendirmeler, tavsiyeler, aktarımların niteliği bağlamında çeşitli farklılıklara sahip olsalar da bazı noktalarda benzerlikler de göstermektedirler. Bahsedilen iki eserin benzer ya da farklı niteliklere sahip olmasında yazarlar Şeyzeri ve Machiavelli’nin siyasi, kültürel, dini kimlikleri, yaşadıkları dönemlerin şartları ve devlet yönetiminde ne derece etkin oldukları ile ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmanın bu bölümünde dünya siyasi tarihine etkisi olmuş iki farklı medeniyetin düşünce yapılarını yansıtan Yönetenlerin Yönetimi ve Prens isimli eserler incelenerek, Şeyzeri ve Machiavelli'nin iyi bir hükümdarın niteliklerinin ne olması gerektiği konusundaki tavsiyeleri karşılaştırma yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Önceki bölümlerde araştırmanın esas çerçevesini oluşturan Yönetenlerin Yönetimi eserindeki halk, bürokrasi, toplumsal düzen ve son olarak hükmetme dinamikleri ile ilgili konular incelenmiştir. Bu bölümde ise Şeyzeri'nin ideal hükümdarını Machiavelli'nin Prens'i ile karşılaştırmak amaçlanmıştır. Daha önce yapılan farklı çalışmalarda söz konusu yazarlardan Machiavelli'nin ideal hükümdar algısına dair çok fazla inceleme yapılmış olmasına karşın Şeyzeri'nin daha çok dini tandanslara sahip ideal hükümdarıyla ilgili detaylı bir çalışma olmadığı tespit edilmiş ve bu iki yazarın yazdıkları eserlerde nasıl bir yöntem izlediklerine, eserlerini neden yazdıklarına, hangi devlet biçimini arzuladıklarına, dönemlerinin siyasal atmosferlerinden ne derece etkilendiklerine, din - devlet ilişkisini nasıl kurduklarına ve araştırma için en önemli konu olan ideal hükümdarı nasıl resmettiklerine dair bir karşılaştırmalı analiz sunmak amaçlanmıştır. Analizler yapılırken Şeyzeri'nin Yönetenlerin Yönetimi eserinde yer alan ve araştırmanın ikinci/üçüncü bölümlerinde açıklanan argümanlarına karşılık olarak Machiavelli'nin Prens eserinde yer verdiği argümanlar incelenmiştir.

3.5. Prens'e Karşı Tanrı'nın Yeryüzündeki Gölgesi

İslam dünyasında özellikle Reşit Halifeler dönemi sona erdikten sonra hükümdarlara atfedilen sıfatlarda değişim yaşanmıştır. Önceleri peygamberin halifeleri olarak görülen hükümdarlar Emevi Devleti'nin kuruluşuyla birlikte Allah'ın halifeleri ve yeryüzündeki temsilcileri şeklinde anılmışlardır. Hükümdarların Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi, Tanrı'nın kılıcı/kırbacı olarak kabul edilmesi anlayışı Yönetenlerin Yönetimi eserinde de çağdaşlarında olduğu gibi mevcuttur. Ortaçağ'da hükümdarları yüceltmek için kullanılan bu ifadelerle olan eğilimden dolayı bölüme isim verilirken Machiavelli'nin 'Realist Prens' anlayışı ile Şeyzeri'nin 'Tanrı'nın Yeryüzündeki Adil Gölgesi' anlayışı göz önünde bulundurulmuştur.

Yazılan her siyasetnamenin bir ithafla başlamasının dünya siyasetname tarihi açısından yaygın bir gelenek olduğunu düşünmek mümkündür; Machiavelli'nin de Prens isimli eseri yaşadığı dönemde Floransa Cumhuriyeti'ni yönetmekte olan Medici ailesine ithafen yazılmıştır. Gerçekleştirdiği diplomatik ziyaretlerden edindiği tecrübeleri ve yaptığı gözlemleri aktardığı 26 bölümden oluşan Prens isimli eser ağırlıklı olarak geçmişte yaşanmış ve ders alınması gereken olayların ve çeşitli yönetim biçimlerinin tahlilinden oluşmaktadır. Geçmişte yaşanan olayların yöneticilere aktarılması neredeyse her siyasetnamede

görülebilecek bir yöntemdir, Machiavelli de eserinde bu yöntemi kullanmıştır fakat ideal hükümdarın kim olduğunu, iktidara sahip olmanın ve hükmetme dinamiklerini gerçekçi ve yararlı bir şekilde ifade etmiştir. Geleneksel siyasetname anlayışının idealizminden uzak ve olana dair bir tablo çizmiş olmasıyla farklı bir çizgide duran Prens; ‘amaca giden her yol mübahtır’ ilkesinin de meşru kaynağı olarak görülmüştür. Modern siyaset felsefesinin ortaya çıkışında yadsınamaz bir payı olan Machiavelli iktidarın Tanrı’ya atfedilen sıfatların bir ortağı olmak için değil, gerçek sahibi olmak için ele geçirilmesi gerektiğini; bir prensin buna sahip olmak için dindar olmasa bile öyle görünmesi gerektiğini savunmuştur (Ağaoğulları, 2015: 335).

Geleneksel siyasetname anlayışının rafine bir örneği olan Yönetenlerin Yönetimi eserinde Ebu Necib Şeyzeri İslam dininin çizdiği çerçeveye uygun bir idare anlayışına sahiptir. 1097 yılında Suriye’de dünyaya gelen Şeyzeri, aldığı fıkıh ve hadis eğitimlerinin ardından klasik İslam siyaset anlayışına uygun eserler yazmıştır. Yaşadıkları dönemler arasında fark olmasına rağmen tıpkı Machiavelli gibi o da dağınık ve karmaşık bir dönemde eserlerini üretmiştir. Haçlıların Kudüs’e yaptığı saldırıların yoğun olduğu bir dönemde Selahaddin Eyyubi’ye sunulan ve takdir gören Türkçe çevirisi “Yönetenlerin Yönetimi” olan “Nehcu's Süluk fi Siyaseti'l Müluk” isimli eseri yirmi bölümden oluşmaktadır. Eserde yönetim ve siyaset ahlakının özüne dair hikmetli sözlere yer verilerek ideal bir yönetimin ve yöneticinin profili çizilmiştir.

Görüldüğü üzere görüşleri ve eserleri Batı medeniyeti içinde şekillenen Machiavelli ile İslam medeniyeti içinde şekillenen Şeyzeri, yaşadıkları dönemlerin hükümdarlarına yönetim sanatının incelikleri hakkında tavsiye sunmuşlardır. Bu noktadan bakıldığında iki eserin de yazılma sebebinin aynı olduğunu söylemek mümkündür; ideal hükümdarı ve ideal yönetimi tarif etmek.

Siyasetnamelerin genelinde görülen ithaf kısmı bu eserlerde de yer almıştır; Machiavelli eserinin ‘Muhteşem Lorenzo Medici’ye’ isimli giriş kısmında kendisine övgülerde bulunarak sahip olduğu en değerli şeyin eseri olduğunu belirtmiş ve faydalı olmasını dilemiştir (Machiavelli: 2008:60). Yine Şeyzeri de eserinin ‘Mukaddime’ isimli giriş kısmında Selahaddin Eyyubi’nin İslam toplumunun tartışmasız lideri olduğunu belirtmiştir. Eyyubi’ye kendinden önceki hükümdarlardan daha fazla ilme ve bilginlere önem veren bir hükümdar olarak iltifat etmiş ve eserini kendisine ithaf etmiştir (Şeyzeri, 2013:67). Eserlerin girişlerinden yola çıkarak bazı temel çıkarımların yapılması mümkündür, örneğin; Machiavelli eserini yalnızca efendisi olarak gördüğü Lorenzo Medici’ye ithaf ederken Şeyzeri eserini ithaf ettiği sultan Selahaddin’in yanısıra Allah’a şükür ve dualarda bulunmuştur.

Eserlerinin girişlerinde gösterdikleri bu tavır ile birinin dini düşüncelerden bağımsız bir ideal tasvirinde bulunduğunu diğerinin ise dini kaynaklar yardımıyla bir ideal tasvirinde bulunduğunu söylemek mümkündür.

Günümüz yöntemleri baz alınarak bakıldığında iki eserde de tümevarım yöntemiyle hareket edildiğini söylemek mümkündür. Machiavelli Medici ailesine tavsiyelerde bulunurken yakın ya da uzak geçmişte yaşanmış ders verici nitelikteki olayları örnek göstermiş daha sonra kendi düşüncelerini de ekleyerek bir doğru yol çizmiştir. Şeyzeri'ye bakıldığında da benzer şekilde geçmişte yaşamış Hint meliklerinden, Pers şahırlarından ve Ortadoğu'nun diğer kadim medeniyetlerinin yaşadıklarından çıkardığı dersleri kendi yorumlarıyla harmanlayarak bir eser ortaya çıkarmıştır. Yazarların geçmişte yaşanmış olayları aktararak doğruya işaret ettikleri bu tutumları dolayısıyla eserlerinin tarihsel bir bakış açısıyla yazıldığını söylemek mümkündür. Prens ve Yönetenlerin Yönetimi incelendiğinde yazarların her ikisinin de, farklı yaşam şartlarına sahip olsalar da, hür ve bağımsız bir biçimde eserlerini yazdıkları görülmektedir. Machiavelli eserini bir çeşit sürgünde sayıldığı dönemde kendi isteğiyle yazmıştır. Şeyzeri de aynı şekilde Haçlı Seferleri'ne karşı gösterdiği büyük başarılarından dolayı eserini Selahaddin Eyyubi'ye kendi isteğiyle yazıp ithaf etmiştir.

Eserlerin inceleme alanlarına bakıldığında her iki eserin de otoritenin tek kişinin elinde bulunduğu monarşist devletler üzerine olduğu görülmektedir. Ancak yöneticilerin sahip olması gerektiği nitelikler konusunda bazı ortak düşüncelere sahip olmakla birlikte çoğunlukla farklı düşüncelere sahip olduklarını söylemek mümkündür. Örneğin önceki bölümlerde aktarılan Şeyzeri'nin ideal hükümdarında bulunması gereken adalet, dürüstlük, cömertlik gibi erdemler daha çok dini kaynaklarda tarif edilen niteliklerdir fakat Machiavelli'nin düşüncesinde bu erdemler iyi olarak kabul edilmekle beraber bir hükümdarın bunlara sahip olmasa da öyle görünmesinin yeterli olacağını belirterek farklı bir tavır göstermiştir (Machiavelli, 2008:81).

Adil ve hukuka uygun bir yönetimin inşa edilmesi iki yazar için de önem arz etmiştir fakat Şeyzeri'nin mutlak gereklilik olarak gördüğü bazı nitelikleri Machiavelli'nin biraz esnettiğini tespit etmek mümkündür. Şeyzeri araştırmanın üçüncü bölümde aktarıldığı üzere adaleti tesis etmenin bir yöneticinin öncelikli hedefi olması gerektiği vurgulamış ve bu hususta on maddelik bir liste hazırlamıştır. İçinde İslam dinini korunması, halka karşı sorumlulukların yerine getirilmesi, ordu ve hukuki nizamın işleyişinin düzenlenmesi konusunda uyulması gereken kuralları sıralayan yazar bunlardan herhangi birine uyulmadığı takdirde adaletin ve dolayısıyla adil yönetimin aksamaya uğrayacağını ifade etmiştir (Şeyzeri, 2013:67). Şeyzeri'nin bu radikal tutumuna karşın Machiavelli eserinde kimi olumlu kimi

olumsuz kabul edilen çeşitli huy ve davranışları sıralayarak bunlardan olumlu olanların elbette bir hükümdarda bulunmasının herkesi mutlu edeceğini ancak insan doğası gereği bunun mümkün olmadığını ifade etmiştir. Bunun yerine faydacı bir tutumla bir hükümdarın kendisini yerinden edecek davranışlardan kaçınacak kadar temkinli olmasını tavsiye eden yazar, çok yönlü bakıldığında erdemli olarak görülen kimi niteliklerin prenslerin sonunu getirdiğini; erdemsiz olarak görünen kimi niteliklerin ise güvenliği ve iyiliği sağladığını belirtmiştir (Machiavelli, 2008:82).

Siyasetname yazarları genel olarak hükmedecek kişinin niteliklerini sıraladıkları bölümlerde kimin yöneticilik yapıp yapamayacağını da tartışmışlardır. Örneğin Yusuf Has Hacib eserinde Türklerde o dönemde veraset sistemi olmamasına rağmen yöneticinin soylu bir aileden olmasının bir gereklilik olduğunu ifade etmiştir (Has Hacip, 2016: 162). Ancak Şeyzeri ve Machiavelli yöneticinin soylu olmasının farklı açılardan da olsa hayati öneme sahip olmadığı konusunda ortak kanaate sahip olduklarını söylemek mümkündür. Şeyzeri aklını ve muhakeme yeteneğini iyi kullanabilen kişinin soylu olmasa da memlekete en faydalı kişi olabileceğini ifade ederek klasik bakıştan ayrılmıştır (Şeyzeri, 2013:103). Machiavelli de hükümdar soylu olmadığı halde halk tarafından takdir görüp destekleniyorsa iktidarının meşru olduğunu savunmuştur (Machiavelli, 2008:101).

Halkın desteği konusunda her iki yazarın da aynı düşüncede olduğunu söylemek mümkündür. Şeyzeri hükümdarın kendisine ‘emanet’ edilen halka karşı dini ve ahlaki sorumluluklarını yerine getirdiği takdirde halkın da hükümdarı destekleyeceğini savunmuştur. Prens’te ise Machiavelli halkın samimi desteğinin asil azınlığın desteğinden çok daha üstün olduğuna dikkat çekmiştir çünkü halkın desteğini arkasına alan bir yönetimin yıkılması en güç yönetim olduğunu ifade etmiştir (Machiavelli, 2008:43).

Tarih boyunca yönetim esaslarına dair yazılan tüm metinlerde hükmedenlerin danışma meclisleriyle ilişkilerine değinildiği söylenebilir, bu durum siyasetnameler için de geçerlidir. Machiavelli eseri Prens’te, Şeyzeri de eseri Yönetenlerin Yönetimi’nde danışmanın öneminden bahsetmişlerdir. Machiavelli’ye göre bir hükümdar eğer temkinli ve akıllı biriye vatandaşları arasından bazı bilge kişileri seçmeli ve bu kişilere belirlediği konularda özgürce düşüncelerini ifade hakkı tanınmalıdır. Özgürce düşüncelerini ifade eden bu danışma grubuna karşı cömert olunmasını tavsiye eden yazar aksi takdirde hükümdarın dalkavukların etkisi altında kalarak iktidarını yıkıma götürebileceğini ifade etmiştir (Machiavelli, 2008:101). Şeyzeri danışmanın önemine eserinin neredeyse her bölümünde değinmiştir. İstişare ve meşveret kavramları üzerinden danışmanın Sünni İslam geleneğince de önemini aktaran yazar bu konuda hadislere sıkça başvurmuştur. Bir hükümdarın danışmanlarıyla toplu ya da bireysel

olarak görüşmelerini gerçekleştirebileceğini tarihten örneklerle açıklayan yazarın dikkatini daha çok danışmanların niteliklerine ayırdığını söylemek mümkündür. Araştırmanın ikinci bölümünde incelenen bu niteliklerden anlayışlı, zeki güvenilir, kültürlü ve görgülü olmanın yanı sıra tecrübe ve ağırbaşlılığın da altı yazarca çizilmiştir (Şeyzeri, 2013:184).

Hükümdarların ordularıyla ilişkileri de yönetime dair eserlerde sıkça işlenen konulardan biridir. Machiavelli eserinin büyük bir kısmını askeri ve yönetim sistemleri hakkında yaptığı incelemelere ayırmıştır. Metafizikten uzak, somut savaşlar ve ordular üzerinden realist bir anlatım kullanmış olan yazar bu yönüyle Şeyzeri'nin düşüncesinden ayrılmıştır. Şeyzeri savaşların yalnızca Allah'ın yardımıyla kazanılacağını belirtmiş ve özellikle islam dinine göre kafir kabul edilen kişi ve gruplarla savaşılması gerektiği konusunda, müslümanların da birbirleriyle savaşmaması konusunda uyarılarda bulunmuştur (Şeyzeri, 2013:243). Machiavelli'ye göre bir devletin ayakta kalışında kanunların önemi ne kadar büyükse silahların önemi de o kadar büyüktür (Machiavelli, 2008:38). Bu da yazarın adalete verdiği önemi orduya da verdiğini gösterir niteliktedir. Orduları hükümdarlara yararlarını baz alarak sınıflandıran yazara göre bir hükümdarın devletini savunması için kullanabileceği ordu ya kendisine aittir, ya paralıdır, ya yardımcı bir ordudur ya da karma bir ordudur. Paralı, yardımcı ve karma orduların kendi çıkarlarını düşünüp hükümdarı yarı yolda bırakabilecekleri konusunda uyarıda bulunan yazar en iyi ordunun hükümdarın kendisine ait olan ordu olduğunu Latince bir özdeyiş olan “Quod nihil sit tam infirmum aut instabile, duam fama potantiae non sua vi nixa” alıntısıyla aktarmıştır (Machiavelli, 2008:43). Türkçe'ye “Kendi gücümüze dayalı olmayan bir iktidardan daha dayanıksız ve geçici hiçbir şey yoktur.” olarak çevrilebilecek bu özdeyiş yazarın ordu hakkındaki düşüncesinin özeti gibidir. Şeyzeri eserinde hükümdarların orduları için ileri savaş stratejileri konusunda yetenekli ve kendini ispatlamış askerlerden danışmanlık hizmeti alarak başarıya ulaşabileceklerini savunmuştur. Orduları hükümdarın ordusu ve yardımcı ordular olarak sınıflandıran yazar özellikle yardımcı ordular içerisindeki düşman hesabına çalışabilecek casuslara karşı dikkatli olunması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca emir komuta zincirinin sağlam olmasının savaşların kazanılmasında önemli rol oynayacağını savunan yazar “Sizin üzerinizde Habeşli bir köle bile vali olsa onun sözünü dinleyin ve emrine itaat edin. Ama Allah'ın yasak ettiği şeyleri yapmanızı emrederse bu emre itaat etmek doğru değildir.” hadisini alıntılıyarak emre itaatın önemini belirttikten sonra esas amacın Allah'ın tavsiye ettiği yoldan gitmek olduğunu da eklemiştir (Şeyzeri, 2013:248).

Hükümdarın kişisel nitelikleri konusunda iki eser arasında çeşitli farklar olduğunu tespit etmek mümkündür. Şeyzeri eserinde hükümdarda olması ve olmaması gereken

niteliklere önemli bir bölüm ayırıp her bir niteliği detaylıca işlemiştir, Machiavelli ise eserinin çeşitli bölümlerinde hükümdarların kişisel nitelikleri üzerinde özellikle durmuştur. Dolayısıyla her iki eserde yer alan nitelikler üzerinden bir karşılaştırma yapılmıştır. Machiavelli eserinin cömertlik ve cimrilik üzerine olan bölümünde bir hükümdarın cömert olmasının iyi bir şey olduğunu fakat bunda ölçüyü kaçırmaması gerektiği konusunda uyarılarda bulunmuştur (Machiavelli, 2008:83). Yazara göre bir prens ya kendi hazinesinden, ya halkın kesesinden ya da fetihlerden elde edilen ganimetler üzerinden harcamalar yapabilir; ki bunlar arasında en makul olanın ganimetler üzerinden yapılan cömertliktir. Çünkü halkın kesesine verilen zarar isyana, hükümdarın kendi hazinesine verdiği zarar gelecekte itibarını ve iktidarının yok olmasına dönüşebilir ancak başkalarının malları üzerinden yapılan cömertlik hükümdarın itibarını arttırıcı niteliktedir. Ancak yazar sonuç olarak bir hükümdarın cimri olarak anılmamak adına mücadele etmesinin faydasız olduğunu savunmuş ve bunun yerine cimri olarak anılmanın daha akıllıca olduğunu ileri sürmüştür (Machiavelli, 2008:84). Şeyzeri'ye ise eserinde cömertlikten üstün vasıf olarak bahsetmiştir. Cömertliğin insanların kalplerine rahatlık verdiği için sevgi ve kaynaşmaya neden olan üstün bir nitelik olduğunu ifade eden yazar "Cennet, cömertlerin evidir, cehennem ise cimrilik yapan sefil kişilerin karargahıdır." hadisini alıntılıyarak bu konuda Machiavelli'ye göre radikal sayılabilecek bir tavır sergilemiştir (Şeyzeri, 2013:248).

İki eserde de hükümdarların verdikleri sözleri tutmaları üzerine konusunda çeşitli tavsiyelerde bulunulmuştur. Şeyzeri iyi hükümdarın niteliklerini açıkladığı bölümde dürüstlükten üstün bir vasıf olarak bahsetmiş ve İslam dininin dürüstlük ve verilen sözleri tutma üzerine ne kadar hassas olduğunu hatırlatmıştır. Kimi durumlarda doğru konuşmakta tehlike, yalan konuşmakta da bir menfaat ya da bir zararı giderme durumu ortaya çıksa bile, doğruluktan şaşmamanın önemine özellikle vurgu yapmıştır (Şeyzeri, 2013:112). Machiavelli ise akıllı bir prensin eğer kendisine zararı olacaksa verdiği sözü tutmamasını tavsiye etmiştir. Eserinin doğruluk üzerine düşüncelerini paylaştığı bölümünde verdiği tavsiyeyle ilgili olarak:

"İnsanların hepsi iyi olasalardı bu tavsiye kuşkusuz sevimsiz olurdu ama insanlar zaten kötü oldukları ve verdikleri sözde durmayacaklarına göre, siz neden onlara vermiş olduğunuz sözde durasınız ki? Zaten bir prensin verdiği sözü yerine getirmemesini sağlayacak yasal bir gerekçe bulamaması olası mıdır?"

Sorusunu sorarak Şeyzeri'ye göre ahlaki olan bir konuya faydacı bir bakış açısı sergilemiştir (Machiavelli, 2008:92).

Sonuç olarak Machiavelli'nin eseri Prens'e bakıldığında ideal yöneticinin iktidarı tesis etmek ve sürdürmek için erdemli ve ahlaki kabul edilen faktörleri her şartta lehine kullanmasının tavsiye edildiğini, Şeyzeri'nin eserinde ise ideal yöneticinin adalet ve terbiye ekseninde yer alan İslami kavramlardan ayrılmamasının iktidarın tesisi ve devamı için tavsiye edildiğini söylemek mümkündür.

SONUÇ

Yönetenlerin Yönetimi'nin klasik İslam siyaset anlayışına uygun yazılmış rafine siyasetnamelerden birisi olduğunu söylemek mümkündür. Türkçe'ye tam anlamıyla çevrilmesi 18. yüzyılı bulan eser hakkında yapılan çalışmaların azlığı, bilinirliğini etkilemiştir. Döneminin ve coğrafyasının ilim insanları Gazali ile Maverdi'den ilham aldığı düşünülen Ebu Necib Şeyzeri eserde ele aldığı konuları sık sık hadislerle, ayetlerle ve dini rivayetlerle desteklemiştir. Yönetim ve ordu stratejileri üzerine tarihsel bakış açısıyla yaptığı tespitlerle döneminin sultanı Selahaddin'i etkilediği bilinmektedir. Eserinde cesaret, cömertlik, dürüstlük, merhamet ve vefa gibi vasıfları yücelten yazar cehalet, öfke, cimrilik, kibir ve dedikodu gibi nitelikleri kesin surette yermiştir. Sünni İslam ideolojisine sahip olduğu bilinen Şeyzeri'nin, döneminin Şii-Sünni çekişmesinden uzakta yazdığı eserinde terbiye sahibi bir müslüman hükümdar profili çizmeyi amaçladığı söylenebilir.

Yönetenlerin Yönetimi ve Prens, yazıldıkları dönemler ve ortaya çıktıkları coğrafyalar her ne kadar farklı olsa da bir tanesi İtalya'nın siyasi birleşmeden uzak olduğu kaotik yıllarda diğeri ise Ortadoğu devletleri üzerinde Haçlı Seferleri'nin yoğun ve etkili olduğu kaotik yıllarda ortaya çıkmıştır. Yazıldıkları koşullar, bağlı buldukları devlet yapıları, dönemin siyasi atmosferleri farklılıklar göstermesine rağmen iki eserin de ideal yöneticiyi aramak gibi büyük bir benzer noktaları olduğu ve bu arayış üzerinden eserlerini inşa ettiklerini söylemek mümkündür.

Temel olarak Prens eserinden yola çıkarak üretilen Makyavelizm felsefesinin günümüzde de sıkça atıf yapılan 'amaca ulaşmak için kullanılan her yol meşrudur' ilkesi yöneticiye şartlara göre hareket etmesi noktasında bir rahatlık sağlamıştır. Hristiyan ahlakının gerektirdiği iyi niteliklerin bir yöneticide bulunmasının tavsiye edildiği ancak bu niteliklerin eksikliği durumunda zulme varabilecek yöntemlerin de kullanılmasında sakınca görmeyen Niccolo Machiavelli'nin yararcı bir bakış açısına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca çevre coğrafyalardaki orduların gücü ve savaş teknikleri üzerine düşünceleri nedeniyle yazarın gerçekçi bir bakış açısına sahip olduğu da söylenebilir. Eserinde hükümdarın halkına yeri geldiğinde korkuyu, yeri geldiğinde sevgiyi hissettirmesini tavsiye eden yazar korkunun ceza tehdidinden doğması nedeniyle iktidarın sürekliliği açısından daha olumlu etkide bulunacağını ifade etmiştir. Hükümdara verdiği sözleri yerine getirmesinin zorunlu olmadığını savunmuş, cömertliğin de başkasından elde edilen ganimetle yapılmadığı sürece faydasız ve anlamsız olduğunu ileri sürmüştür. Eserinde dini referanslar vermekten kaçınan

Machiavelli'nin, dini kavram ve duyguları yalnızca yeri geldiğinde kullanılması gereken enstrümanlar olarak gördüğünü söylemek mümkündür.

Yönetenlerin Yönetimi ve Prens eserleri araştırmada incelenen yönleriyle iki farklı yönetici anlayışı ortaya koymuşlardır. Kimi zaman birleşen ancak çoğunlukla ayrılan düşüncelere sahip iki yazarın da günümüz siyasi problemlerine ışık tutabilecek nitelikte oldukları söylenebilir. Ancak Şeyzeri'nin Yönetenlerin Yönetimi eseri yazıldığı dönemden itibaren hitap ettiği Avrupa halkları tarafından farklı şekillerde anlaşılabilir da her zaman gündemde tutulan Prens eseri kadar tartışılmamıştır. Machiavelli'nin çıkarıcı ve yararıcı yönetim tasavvuru asırlar sonra günümüz dünyasında büyük yankılar bulurken, Şeyzeri'nin terbiye ve adalete dayandırdığı yönetim tasavvuru belki de birçok kaynak tarafından Cennetin Krallığı olarak tasvir edilen Kudüs Krallığı'nın benimsediği bir yol olarak kalmıştır.

KAYNAKÇA

- Adalıoğlu, H.H. (2004). ‘‘Siyasetnamelerin Klasik Kaynakları’’. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 :1-22.
- Adalıoğlu, H.H. (2009). ‘‘Bir Siyasetname Olarak ‘‘Kutadgu Bilig’’. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayfa: 237-253.
- Adalıoğlu, H.H. (2018). ‘‘Siyasetnamelerde Din Devlet İlişkisi’’, *SUTAD*, 43: 313-324.
- Ağaoğulları, M.A. (2015). *Sokrates'ten Jakobenlere Batıda Siyasal Düşünceler, İletişim Yayınları, İstanbul.*
- Akıncı, M. ve Şafak G.N. (2016). *Türk İslam Siyasi Düşüncesi*. Eğitimci Kamu Çalışanları Sendikası Yayınları, Ankara.
- Akyüz, Y. (2016). ‘‘Siyasetnamelerde Devlet Başkanı-Devlet-Halk İlişkisinde Metaforik Kullanımlar’’. *Mütefekkir*, 3: 85-99.
- Arslantürk, Z. (2011). ‘‘Naima'da Büyük Adam Sosyolojisi’’. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 18: 115-126.
- Atmaca, V. (2000). ‘‘Hadisleri Bakımından Siyasetnameler (II)’’. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5:559-561.
- Atmaca, V. (2004). ‘‘Hadisleri Bakımından Siyasetnameler (III) Ebu'n- Necib'in en- Nehcül Meslûk'unda Yönetenlerle İlgili Rivayetler’’. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1: 165-187.
- Barış, M.N. (2017). ‘‘İslam Bilim Tarihi'nde İlk Tercüme Faaliyetleri ve Bilgi Üretimine Katkısı’’. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21: 1873-1904.
- Bayraktar, M. (1998). *İslam Felsefesine Giriş*. A.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Belen, M. (2015). ‘‘Siyasetnameler ve Bir Siyasetname Örneği: Adab-ı Saltanat’’. *International Journal of Social Science*, 34:275-283.
- Biçer, B. (2013). ‘‘Kuruluş Devrinde Nizamiye Medreselerinin Müderrisleri’’. *Tarih Okulu Dergisi*, 16: 263-287.
- Canatan, K. (2014). *İslam Siyaset Düşüncesi ve Siyasetname Geleneği*. Doğu Kitabevi, İstanbul.
- Crone, P. (2007). *Ortaçağ İslam Dünyasında Siyasi Düşünce*. Kapı Yayınları, İstanbul.
- Çüçen, K. (2000). *Felsefeye Giriş*. Asa Yayınları, Bursa.
- Dağbaşı, G. (2013). ‘‘Abbasi Dönemi Çeviri Faaliyetleri’’. *Eskiye Dergisi*, 27:177-187.

- Demirci, M. (2015). “Antik Bilim ve Düşünce Mirasının İslam Dünyasına Tercümesinde Abbasilerin Kurduğu Beytü’l Hikme’nin Rolü”. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, sayı 44: 99-119.
- Durmuş, İ. (2001). *İbnü’l-Mukaffa*. Diyanet İslam Araştırmaları Ansiklopedisi, İstanbul.
- El-Katib, A. (2007). *Doğunun Hükümdarı*. (Çev. Güldane Gündüzöz, Soner Gündüzöz). Lacivert Yayıncılık, İstanbul.
- Es-Sealibi, E.M. (1997). *Hükümdarlık Sanatı (Adabü’l Müluk)*. (Çev. S. Aykut). İnsan Yayınları, İstanbul.
- Erdem, G. (2013). “İslam Kültür Tarihinin İlk İlimler Akademisi: Beytü’l Hikme”. *Dini Araştırmalar*, 42: 57- 77.
- Farabi. (2012). *El Medinetül-Fazıla*, (Çev. Seyfi Say). Kurtuba Yayınları, İstanbul.
- Fears, J. R. (1975). “Nero as the Vicegerent of the Gods in Seneca's de Clementia”. *Hermes*, 103 : 486-496.
- Gazali. (1995). *Nasihatü’l Müluk (Devlet Başkanlarına Nasihatler)*. (Çev. Osman Şekerci). Sinan Yayınevi, İstanbul.
- Gökbulut, S. (2008). “Ebu Necib Ziyauddin Sühreverdi ve Adabul Muridin Adlı Eseri”, *DEÜİFD*, 135-152.
- Göktürk, T. (2014). “Nizamiye Medreselerinin Eğitim - Öğretimdeki Rolü”. *International Journal of Social Science*, 27: 457-469.
- Gül, M. (2002). “Önasya’da Bir Türk Devleti: Eyyubiler”. Hasan Celal Güzel ve Kemal Çiçek ve Salim Koca (Ed.), Ankara.
- Gutas, D. (2003). *Yunanca Düşünce Arapça Kültür*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Gündüzöz, G. (2007). *İslam Kültüründe Siyasetnameler*. Lacivert Yayıncılık, İstanbul.
- Has Hacıp, Y. (2016). *Kutadgu Bilig*. (Çev. Ayşegül Çakan). İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İnce, Ö. (1984). *Siyasetname*. Can Yayınevi, İstanbul.
- Kadir, C.A. (1990). *İslam Öncesi Hint Düşüncesi*. (Çev. Kürşat Demirci). İslam Düşüncesi Tarihi, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Kallek, C. (2010). *Eş-Şeyzeri*, TDV İslâm Ansiklopedisi, 39: 107-109.
- Karadaş, C. (2001). “Ebu Necib Sühreverdi ve İtikadi Görüşleri”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2:123-134.
- Kaya, M. (2012). “Aristoteles’in Ahlâk ve Siyaset Felsefesinin İslam Dünyasına Yansıması”. *Felsefe Arkivi*, 22:207-242.

- Kaya, U. (2017). “Kutadgu Bilig ve Yusuf Has Hacib’in Eğitimle İlgili Görüşleri”. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1:1-26.
- Kaya, Ö. (2006). “Bir Eyyubi Melikin Portresi: Melik Efdal Nureddin Ali B. Selahaddin”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 2: 139-176.
- Kurt, Y. (2018). *Koçi Bey Risalesi*. Akçağ Yayınları, İstanbul.
- Kömürcüoğlu M. ve Kömürcüoğlu Ş. (2009). “Güç ve Adalet Arasında Bir Devlet Adamı: Nizamülmülk ve Siyasetname’si”. *İLEM Yıllık*, Yıl 4, Sayı 4, 43-66.
- Levend, A.S. (1963). “Siyasetnamelerin Klasik Kaynakları”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 10: 167-194.
- Machicavelli, N. (2004). *Prens*. (Çev. I.Gündüz). Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.
- Maverdi. (2000). *Nasihatu’l Mülk (Siyaset Sanatı)*. (Çev. Mustafa Sarıbyık). Kırkambar Kitaplığı, İstanbul.
- Menekşe, Ö. (2005). “İslam Düşünce Tarihinde Devlet Anlayışı: Maverdi ve Nizamülmülk Örneği”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 193-209.
- Narayana. (2006). *Hitopadeşa (Yararlı Eğitim)*. (Çev. K. Kaya). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Nizamülmülk. (2011). *Siyasetname*. (Çev. Nurettin Bayburtlugil). Dergah Yayınları, İstanbul.
- Ocak, A. (2009). “Selçuklu Medreselerinin Mağrip ve Endülüs Üzerine Etkileri”. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/3: 1623-1647.
- O’Flannery, J. (2003). “Xenophon’s (The Education of Cyrus) and Ideal Leadership Lessons for Modern Public Administration”. *Public Administration Quarterly*, 27: 41-64.
- Özdemir, M.N. (2008). “Abbasi Halifeleri ile Büyük Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24: 315-367.
- Sami, Ş. (2013). *Kamus-ı Türki*. Kapı Yayınları, İstanbul.
- Semah, D. (1977). “Rawdat al-Qulub by al-Şayzarī: A Twelfth Century Book on Love”. *Arabica*, 24: 187:206.
- Sühreverdi, E.N. (2015). *Nehcü’s-sülûk Fi Siyâseti’l Mülûk (Yönetenlerin Yönetimi)*. (Çev. Nahili Mehmet Efendi). İlgi Kültür Sanat, İstanbul.
- Sühreverdi, E.N. (1974). *Nehcü’s-sülûk Fi Siyâseti’l Mülûk (Yönetenlerin Yönetimi)*. (Çev. Nahili Mehmet Efendi). H. Algül (Ed.), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
- Şeyzeri, E.N. (2013). *Nehcü’s-sülûk Fi Siyâseti’l Mülûk (Siyaset Stratejileri)*. E. Köse ve H. Karayiğit (Ed.), Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul.

- Tanrıverdi, E. (2006). “Yunanca-Arapça Çeviri Sürecinde Harran Okulu”. *I.Uluslararası Katılımlı Bilim, Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu*. Şanlıurfa.
- Turtuşi. (1995). *Siracü'l-Müluk (Siyaset Ahlakı ve İlkelerine Dair)*. (Çev. Said Aykut). İstanbul.
- Tusi, N. (2016). *Ahlak-ı Nasiri*. (Çev.Anar Gafarov). Literal Yayıncılık, İstanbul.
- Türk, B. (2012). *Çoban ve Kral*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Uygur, S. (2011). “İbn Zafer, Machiavelli ve Prenslere Ayna-Fürstenspiegel”, <http://www.selcukuygur.com/2011/08/26/ibn-zafer-machiavelli-ve-prenslere-ayna-furstenspiegel>. (erişim tarihi: 20.04.2018).
- Veszpremy, L. (2001). “Hungary's Conversion to Christianity: The Establishment of Hungarian Statehood and its Consequences to the Thirteenth Century”, *Hungarian Studies Review*, XXVIII: 74-92.
- Zeydan, C. (2015). *İslam Uygarlıkları Tarihi*. (Çev. Nejdet Gök). İletişim Yayınları, İstanbul.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Hüseyin BİRCAN
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Derya Öncü Anadolu Lisesi, İstanbul, 2011
Lisans Diploması	Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kocaeli, 2015
Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Antalya, 2019
Tez/ Dönem Projesi Konusu	Doğu Siyasetname Geleneğinde İdeal Hükümdar Düşüncesi ‘Yönetenleri Yönetimi’ Örneği
Yabancı Dil / Diller	İngilizce (C2), İtalyanca(B2)
E-Posta	behcethuseyin@gmail.com